UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Filosofie v kontextu humanitních věd

Bc. Barbora Římalová

Výchova a vzdělání ve Francii 18. století

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Josef Fulka, Ph.D.

Praha 2025

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26.06.2025 Bc. Barbora Římalová

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doc. Mgr. Josefovi Fulkovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a trpělivost během vypracování této práce.

Abstrakt

V následující práci se budu zabývat výchovnými a vzdělávacími metodami u vybraných francouzských filosofů 18. století. V první části se budu věnovat dílu madam de Genlis. Převážně budu čerpat z jejího díla *Adèle et Théodore, ou, Lettres sur l'éducation*, ve kterém se věnuje výchově dvou malých dětí, až do věku dvaadvaceti let. Napříč trojdílnou knihou sleduje jejich výchovu, vzdělání, učí je ctnostem, morálce a společenskému životu. Toto dílo doplním vybranými hrami z díla *Théâtre a l'usage des jeunes personnes*, které se věnují problémům společnosti, ale také pojednávají o morálce, náboženství, ctnostech a výchově, zároveň budu čerpat z díla *La Religion considerée comme l´unique base du Bonheur et de la Véritable Philosophie*. V druhé části práce se budu zabývat dílem Jean-Jacquesa Rousseaua, konkrétně jeho knize *Émile, ou De l'éducation*. V této knize se zabývá výchovou svého imaginárního chovance, kterého sledujeme od nemluvněte až po dobu jeho manželství. Autor se zde věnuje výuce řeči, smyslů, ale také výuce ctností, morálky, později seznámení s vírou a přípravou na manželství. V poslední části popisuje výuku dívek a Emilovu přípravu na manželství se Sofií. Nejen výchovné a vzdělávací metody těchto autorů jsou odlišné, každý má jiný pohled na filosofii a přitahovali zcela odlišné čtenáře. Proto v poslední části porovnám jejich výchovné a vzdělávací metody, jejich pohled na výuku jazyků, historie, umění, ale také na manželství a cíle jejich výchovy.

Abstract

In the following paper I will examine education and upbringing methods in selected French philosophers of the 18th century. In the first part I will focus on the work of madame de Genlis. I will mainly base my work on *Adèle et Théodore, ou, Lettres sur l'éducation*, in which she discusses the education of two young children up to the age of twenty-two. Throughout the three-volume book she traces their upbringing, education, and teaches them virtue, morality and social life. I will supplement this work with selected plays from *Théâtre a l'usage des jeunes personnes*, which describes problems of society, but also discuss morality, religion, virtue and education, while drawing on *La Religion considerée comme l´unique base du Bonheur et de la Véritable Philosophie*. In the second part of the thesis, I will examine the work of Jean-Jacques Rousseau, specifically his book *Émile, ou De l'éducation*. In this book he deals with education of his imaginary student, whom we follow from infancy to the time of his marriage. Here the author focuses on the teaching of speech and the senses, but also on the teaching of virtue,

morality, and later on the introduction to faith and the preparation for marriage. In the last section he describes the teaching of girls and Emil´s preparation for marriage with Sophie. Not only are the educational and upbringing methods of these author different, each has a different view of philosophy and they attracted quite different readers. Therefor, in the last section, I will compare their educational and upbringing methods, their view on learning language, history, art, as well as on marriage and goals of their education.

Obsah

Úvod 6
Výchovné metody 7
Panoptikální výchova 7
Isolismus 7
Madam de Genlis 9
Život 9
Adéla a Theodor 11
Výchovné metody a vzdělávání 12
Vášně, ctnosti a principy 20
Člověk morální a společenský 23
Kritika jiných autorů 26
Shrnutí 29
Jean-Jacques Rousseau 31
Emil 31
Obecně 31
Postava Emila 32
Výchovné metody 33
O výchově dívek a žen 50
Shrnutí 54
Porovnání autorů a jejich teorií 56
Závěr 63
Bibliografie 65

Úvod

V následující práci se budu zabývat výchovnými a vzdělávacími metodami vybraných francouzských autorů 18. století. V tomto období Francie usilovala o revoluci, a také o zanechání všeho starého v minulosti. To se týkalo i výchovných a vzdělávacích metod. Jedním z autorů, kterým se budu zabývat byl Jean-Jacques Rousseau, který je v této oblasti známý především díky své knize *Émile ou De l'éducation*. V tomto díle se zabývá výchovou Emila, která má být ekvivalentem pro vývoj lidstva, tedy vývoj od přirozeného stavu ke stavu pospolitému. V knize se zabývá všemi aspekty výchovy, začínaje od zdraví dítěte, přes prostředí, kde má vyrůstat až po plán přesné výuky.

Další významnou autorkou tohoto období byla madame de Genlis, která v mnoha případech vystupovala proti Rousseauovým metodám. Své pojetí ideální výchovy, morálky a člověka popsala v díle *Adèle et Théodore, ou, Lettres sur l'éducation*. V tomto epistolárním románu popisuje vývoj dvou dětí od šesti a sedmi let až do dvaadvaceti let, kdy je jejich vzdělání kompletní.

Oba autoři byli velice uznávanými nejen ve Francii, ale i Anglii a každý přitahoval zcela jinou skupinu čtenářů. V mnoha časopisech se diskutovalo o nových výchovných metodách obou autorů (například Monthly Review, Critical Review apod.). Do popředí se však začaly dostávat i jiní autoři (které v práci také zmíním), jako například madame d´Epinay, Priscilla Wakefield či Samuel Richardson a mnoho dalších.

Jednou z oblíbených a diskutovaných metod výchovy byl isolismus a panoptikální výchova. Isolismus objevíme právě v díle *Emil*, který je sirotkem a nemá žádné přátele, jeho jediná vazba je s jeho vychovatelem. Tento fenomén popíšu podrobněji v části věnované Rousseauovi. Panoptikální výchova je oblíbenou metodou madame de Genlis. V díle *Adèle et Théodore* jsou obě děti pod neustálým dohledem, jejich rodiče je neustále sledují, a to i ve chvílích, kdy si děti myslí, že jsou samy. Zároveň jejich rodiče plánují do detailu nejen každý jejich den, ale i konverzace, které mají děti vést se svými kamarády.

V práci představím díla obou autorů, popíšu jejich výchovné a vzdělávací metody. Následně porovnám jejich teorie a zodpovím otázky, jaké jsou jejich teorie, jak a v čem se liší, z jakých důvodů kritizovali jiné filosofy a jakou roli hrálo náboženství v jejich výchovných dílech. Vybrala jsem zmíněná díla, jelikož jsou největším výchovným románem daných autorů.

Dílo madam de Genlis jsem doplnila o několik vybraných her ze čtyřdílného *Théâtre a l'usage des jeunes personnes,* toto dílo je však tak rozsáhlé, že jsem vybrala pouze několik her.

Výchovné metody

Panoptikální výchova

Pojem panoptikon byl zaveden J. Benthamem, který tento pojem původně zamýšlel pro budovy, kde je možné neustálý dohled, tento pojem později popsal Foucault. Tato budova má tvar kruhu a uprostřed je věž, z této věže je vidět do každé cely či pokoje, který má dvě okna, jedno ven a druhé dovnitř, což zajišťuje dobrou viditelnost. Tyto budovy byly zamýšleny jako vězení, nemocnice nebo jako psychiatrické léčebny. Hlavní myšlenkou je to, že lidé v těchto prostorech si nikdy nemohou být jisti, zda je zrovna někdo nepozoruje, protože sami nikam nevidí, tato neviditelnost je past.[1] Celé toto uspořádání zajišťuje automatické fungování moci.[2] Hlavním cílem je demonstrování moci dohlížejících a zabránit pocitu kolektivní masy, místo toho jsou zde jedinci, kteří mezi sebou nemají žádný kontakt, a proto se nemůže stát, že by například naplánovali útěk. V případě nemocnice tak lze zabránit rozšíření epidemie. „Panoptikon je privilegované místo, které dovoluje provádět experimenty na lidech a s naprostou jistotou analyzovat transformace, jakých lze u lidí dosáhnout.“[3]

Pojem panoptikální výchovy tak vznikl dlouho po smrti madam de Genlis, ale myšlenky jsou podobné. Děti jsou pod neustálým dohledem, nikdy nevědí, kdy jsou pozorovány, proto jsou nucené chovat se neustále tak, jak je od nich očekáváno. Madame de Genlis tuto metodu používala převážně, když byly děti malé, v prvním díle se dokonce baronka přiznala, že Adélu sledovala škvírou ve dveřích a přistihla ji, jak nedělá to, co jí bylo nařízeno, od té doby se Adéla bála a chovala se vždy vzorně.

Isolismus

Pojem isolismus je nejčastěji spojován s markýzem de Sadem. Ten tímto pojmem označoval „radikální neschopnost komunikace mezi lidmi.“[4] Tento pojem se začal používat pro

---

[1] Foucault, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Přel.: Pelikán, Čestmír. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9, s. 281.
[2] Tamtéž.
[3] Tamtéž, s. 286.
[4] Lever, Maurice. *Sade: A Biography*. Farrar Straus & Giroux, New Yourk. ISBN 0374202982, s. 95.

jednu z výchovných metod, kterou můžeme pozorovat právě u Rousseaua. Zde tento pojem označuje výchovu dítěte v isolaci od ostatních členů společnosti. Například Emil má hlubší vztah pouze se svým vychovatelem (později se svou partnerkou). Nemá však žádné rodiče ani kamarády. Náznaky isolismu můžeme pozorovat i u madame de Genlis, avšak v jejím díle není tak radikální. Děti vychovává na vesnici, daleko od společnosti, ale obě děti mají vztah s rodiči a se svými učiteli. Později, když jsou připravené, začnou pomalu budovat své společenské vztahy, začnou se začleňovat do společnosti, jak je od nich očekáváno. Oproti tomu má Emil pouze svého vychovatele a nikoho jiného.

Madam de Genlis

Život

Madame de Genlis, celým jménem Caroline Stephanie Félicité (1746-1830) byla francouzskou spisovatelkou, učitelkou a filosofkou. Ve svých dílech se zabývala výchovou a vzděláním dětí. Jako první ve Francii napsala divadelní hry o morálce, které byly přeloženy do angličtiny, a v Anglii se setkaly s nevídaným úspěchem. Jelikož se vymezovala vůči Rousseauvi, byla oblíbenou autorkou těch, kteří s ním nesouhlasili. „Její předmluva k dílu *Adèle et Théodore* byla velmi přitažlivá pro anglické moralisty, jelikož zde Rousseaua nazvala „bezzásadovým autorem“, který má talent, génia, „okouzlující vlastnosti“, kvůli nimž je důležité chránit mladé matky, kterým tuto knihu věnovala, aby se nenechaly svést nebezpečným nadšením.“[5]

Dobrého vzdělání se jí dostalo díky štědrosti milence její matky, který financoval její studie. Později, díky své aféře s vévodou de Chartres získala místo vychovatelky jeho dětí a získala je plně do péče. Během Velké Francouzské revoluce byla donucena k útěku a životu v azylu. Mezitím byl její manžel popraven v Paříži, takže se nemohla vrátit a šlechta neměla zájem pomáhat milence Filipa Egalité. Zachránilo ji až Napoleonovo převzetí moci.[6] Po nástupu Ludvíka Filipa jí zajistil pohodlné stáří v jisté izolaci, protože se mu zželelo jeho staré vychovatelky.

Madam de Genlis ve svých vzdělávacích dílech dbala na názornou výuku, tedy využívání různých obrázků, brala děti ven při hodinách biologie a podobně. V této části výchovy se shodovala s Lockem, který také podporoval názornou a zábavnou výuku. Přesto však jsou některé metody výchovy popsané v *Adèle et Théodore, ou, Lettres sur l'éducation* nekonvenční. Tento epistolární výchovný román se stal jedním z nejoblíbenějších děl, avšak při případném použití jejích výchovných metod je třeba toto dílo doplnit o jiné, například o *Théâtre a l'usage des jeunes personnes* a *Lessons of a governess to her pupils*.

I přesto, že společnost byla společností vnímána jako dokonalý vzor ctností, tedy jako postava baronky z jejích knih, nebyla to zcela pravda. De Genlis žila neuspořádaným životem a často působila nepokoje svým vystupováním. I přes mnoho skandálů bylo dílo *Adèle et*

---

[5] Wahba, Magdi. “*Madame de Genlis in England*”. Comparative Literature, vol. 13, no. 3, 1961, pp. 221–38, s. 224.
[6] Tamtéž, s. 226.

Théodore, ou, Lettres sur l´éducation velice uznávané, což však rozpoutalo půl století dlouhou válku mezi ní a encyklopedisty. Mnohá kritika madam de Genlis pocházela od filosofů z povolání. Filosofové a spisovatelé, kteří zjistili, že se jim ve jménu náboženství a morálky vysmívá žena, považovali za nepřípustné, aby tato autorka velice dobře hájila své názory, které jsou v rozporu s jejich.[7] Diderot, který zjistil, že se de Genlis chystá vydat knihu proti filosofům, zalarmoval svůj okruh encyklopedistů. V sedmdesátých letech začala popularita madam de Genlis prudce vzrůstat (nejen v Paříži). Filosofové a encyklopedisté se rozhodli konat. D´Alembert měl plán, jehož součástí bylo setkání s de Genlis a jinými filosofkami na akademické půdě. Chtěl ji přesvědčit, aby se neupínala ke kritice encyklopedistů, neboť by si tím zavřela cestu na akademii, která by jí mohla zajistit slávu a „nesmrtelnost". Autorka však nepropadla šarmu tohoto filosofa, a protože si chtěla zachovat myšlenkovou i spisovatelskou svobodu,[8] tak po skoro dvouhodinové debatě nedošli společnému závěru a de Genlis místo v akademické obci nepřijala.

Ve stáří žila velmi uzavřeně a věnovala se literatuře a náboženství. I přes všechny své chyby mládí byla moralistkou a vždy hájila své principy. Dalo by se říci, že její lehkovážné mládí je promítnuto do postavy vikomtesy de Limours, které baronka d´Almane dává výchovné rady. Každá z jejích knih se věnuje nějaké otázce morálky. Toto píše v předmluvě k *Les Mères Rivales* „Pevně věřím, že mé romány jsou skutečně morálními pojednáními a proto věřím, že mi bude odpuštěno, když nebudou tak lehkovážné jako jiné romány."[9] Zároveň dbala na to, aby tyto principy byly dětem předávány zábavnou formou, jelikož zastávala názor, že jeden z nejlepších způsobů předání morálních hodnot, jsou historické romány. Proto de Genlis moralizuje, ale neodpuzuje ani nedráždí čtenáře, ukazuje morálku v akci, a to formou romancí, komedií, povídek a dopisů.[10] Ať už narazila na jakékoli morální dilema, napsala o něm knihu, například *Le Palais de la Vérité*, kde se zabývá láskou, *Alphisine*, kde řeší mateřskou lásku a mnohé další. Záměrem autorky bylo psát morální díla zábavnou a zajímavou formou. Sama napsala: „Neexistuje žádný detail morálky, který by se nedal zpracovat atraktivně, a žádná kniha o morálce nemůže být užitečná, pokud je únavná."[11] Celkem napsala okolo sto třiceti knih. Můžeme s jistotou říct, že tato filosofka vyvolala mnoho diskuzí ať už svým chováním či

[7] Harmand, Jean. *A Keeper of Royal Secrets, Being the Private and Political Life of Madame de Genlis*. London, 1913. Eveleigh Nash, s. 132.

[8] Tamtéž, s. 136.
[9] De Genlis, Felicité. *The Rival Mothers, or Calumny*. London: A. Straban, 1800, s. xiv.
[10] Harmand, J.: *A Keeper of Royal Secrets*, s. 409.
[11] Tamtéž, s. 409.

literární tvorbou. V jejích dílech lze pozorovat společenské rozpolcení v době před a po revoluci, při čtení některých jejích děl je důležité si toto připomínat, například při čtení *Les Mères Rivales* nebo některých z divadelních her, kde můžeme sledovat kritiku systému a uspořádání společnosti.

Adéla a Theodor

Adèle et Théodore, ou, Lettres sur l´éducation je epistolárním románem ve třech svazcích. Kniha pojednává o baronovi a baronce d´Almane, kteří se se svými dětmi odstěhovali z Paříže na hrad v oblasti Languedoc. Hlavními postavami zde jsou Adéla a Theodor, děti barona a baronky d´Almane, vikomt a vikomtesa de Limours, slečna Bridget a pan Dainville. V jednom z dopisů, který je adresovaný vikomtese baronka vysvětluje, že se musela odstěhovat, protože by nezvládla udržovat společenský život a zároveň správně vychovávat své děti. Na to vikomtesa namítá, že takhle se nemohou zachovat všechny ženy, jinak by Paříž byla pustinou. V době odjezdu bylo Adéle šest let a Theodorovi sedm let. Baronka vysvětluje, že děti jsou zdrojem jejího štěstí a plánuje zasvětit celý svůj život jejich výchově. Na začátku prvního dílu slibuje vikomtese, že jí bude posílat podrobný popis výchovného a vzdělávacího programu, jak se dětem daří a jaké dělají pokroky.

Mnoho výchovných metod v této knize pochází od vychovatelky madam de Genlis. Do svých sedmi let byla de Genlis ponechána v péči sluhů a služek, poté její otec našel šestnáctiletou guvernantku slečnu de Mars, která dostala malou Felicité zcela na starosti. Slečna de Mars brala de Genlis často na procházky, kde ji učila o bohu a víře, o lásce a přírodě. Do té doby znala de Genlis jenom duchařské povídky a základy katechismu, které jí vyprávělo služebnictvo.[12]

Ve třech dílech sledujeme vývoj dětí a jejich posuny ve vzdělávání, zároveň však můžeme sledovat jejich začleňování do společnosti, jejich cestování a nakonec i jejich přípravu na sňatek. Madam de Genlis toto dílo popisuje následně: „V tomto náčrtu lidského života jsem vám chtěla ukázat cestu, která vede ke štěstí, označit kameny na této cestě, kterým byste se měli vyhnout a chyby, kterým byste se měli vyvarovat.“[13] Takto knihu sama popisuje na konci třetího

[12] Tamtéž, s. 17.
[13] Genlis, Stephanie. *Adelaide and Theodore; or Letters on Education: Containing All the Principles Relative to Three Different Plans of Education*. 3. London: Printed for T. Cadell, 1788, vol. 3, s. 282.

dílu, když ji baronka předává svým dětem. Baronka doufá, že ji děti později předají svým dětem, ale teprve až se budou vdávat či ženit.

Výchovné metody a vzdělávání

Jak již bylo zmíněno, v tomto díle sledujeme vývoj dvou dětí šestileté Adély a sedmiletého Theodora. Autorka se zde věnuje nejen rodinnému životu a vztahu rodičů s dětmi, ale také popisuje detailně její výchovné metody od věku šesti let až do dvaadvaceti let. V rámci vzdělání se vyjadřuje k důležité roli umění, jazyků a historii ve vzdělání, také klade důraz na vyváženost vyučovaných oborů. V rámci výchovy se věnuje morálce, ctnostem a principům, které by děti měly umět proto, aby se nedopouštěly chyb, které by je později v životě ovlivnily a aby se bez problémů staly členy společnosti. Celkově se kniha věnuje spíše výchově dívek než chlapců. Rozhodně lze říct, že o Adéle a o jejím vzdělání se toho dozvídáme mnohem více než o Theodorovi.

Po odstěhování na vesnici, bylo dalším krokem k dokonalé výchově a vzdělání najmutí slečny Bridget a Dainvila. Slečna Bridget pochází z Anglie a má na starosti výuku angličtiny. Jazyky jsou podstatnou součástí výuky a baronka na ně klade velký důraz. Díky tomu obě děti mluví perfektně anglicky již v útlém věku. Baronka dokonce píše vikomtese, že výuka živých jazyků je všeobecně zavedena všude v Evropě, kromě Francie. [14] Zatímco pan Dainvile učí děti kreslení a malování, které je ve výchově také důležité, protože pomáhá dětem vybudovat si estetické cítění, zároveň si skrze umění vybudují správnou představu o vkusu a o antických způsobech, oživí si mytologii a starověké dějiny. [15] Baronka dokonce založila „Výtvarnou akademii“, kterou provozuje ve svém domě a účastní se jí Adéla a Theodor a několik dalších dětí ze sousedství. Baronka sama sebe jmenovala prezidentkou této akademie a nastavila pravidla, která zaručí účast, pozornost a ticho.[16] Kdokoli se může přijít podívat, ale žáci mají zakázáno nejen mluvit, ale koukat se na případné diváky. Baronka tedy nekontroluje své děti pouze během její výchovy a výuky, ale i zasahuje i do výuky vyučujících, které najala.

Jednou ze známých metod madam de Genlis byla panoptikální výchova, tomuto způsobu výchovy se takto začalo nazývat až později, sama autorka ji takto nenazývá. Proto byly děti pod neustálým dohledem baronky, která kontrolovala každý jejich pohyb, a to i v případě,

[14] Tamtéž, vol. 1, s. 24.
[15] Tamtéž, vol. 3, s. 55.
[16] Tamtéž, s. 180.

kdy děti byly samy (nebo si alespoň myslely, že jsou samy). Každý den byl naplánovaný, stejně jako konverzace dětí. Když přišly na návštěvu děti přátel barona a baronky, baronka jim přesně určila, jaká témata mohou probírat a co mají říkat.

Jedním ze známých příkladů výchovné metody baronky a barona jsou sladkosti, které používají jak k motivaci, tak k trestání dětí. Rodiče se chlubí tím, že svým dětem běžně nedávají sladkosti, jelikož se jim snaží zajistit zdravou stravu. Jeden den dostala Adéla krabičku sladkostí, když to Theodor zjistí, požádal barona také o takovou krabičku. Baron mu řekl, že ne, protože nebyl tak vzorný jako jeho sestra.[17] Později stejného dne se během večeře Theodor zeptal, jestli si může vzít opraženou mandli, kterou si následně zabalil do ubrousku a schoval. O několik hodin později tuto stejnou mandli ukázal baronovi, který ho pochválil a dal chlapci také krabičku se sladkostmi, ale pouze pod podmínkou, že nesní více než tři za den. „Už jen tento příklad Vám dá představu o metodách, které lze použít k tomu, aby se děti měly na pozoru před svými vášněmi a překonaly je.“[18] V knize je více příkladů, jak a kdy lze použít jídlo či sladkosti jako trest.

Dalším, často probíraným tématem v rámci jejich vzdělání je literatura. Děti baronky totiž nečtou knihy, které běžně čtou ostatní děti, tedy různé pohádky a povídky. Tyto knihy a příběhy totiž předkládají příliš nereálné příběhy, všechny tyto směšné myšlenky jim dávají pouze falešné představky. [19] V této problematice se de Genlis shoduje s Lockem, který tvrdí, že neexistuje jediná vhodná kniha pro malé děti.[20] Takovou knihu by si baronka představovala jako naučný, zábavný příběh inspirovaný přírodou, a proto takovou knihu sama napsala. Tuto knihu *Les Villées du Château* četla Adéla i Theodor několikrát. Dílo vypráví o matce, která se se svými třemi dětmi přestěhovala na venkov a každý večer vypráví dětem příběhy, dle baronky se všechny tyto příběhy skutečně odehrály. Barončiným plánem je, že Adéla až do svých sedmi let nebude číst žádnou jinou knihu, až po dosažení věku sedmi let jí baronka dá přečíst Emila. Baronka vysvětluje, že nechce, aby se děti učily knihy nazpaměť stejně jako ostatní děti, protože jim nechce sebrat potěšení ze čtení. Dále se baronka podrobnějším popisem seznamu literatury nezabývá, ale na konci třetího dílu nalezneme tento seznam i s věkem, ve kterém by si děti tyto knihy měly přečíst. Takže sice nebudou nadanými spisovateli, ale budou umět racionálně uvažovat.

[17] Tamtéž, s. 75.
[18] Tamtéž, s. 75.
[19] Tamtéž, s. 63.
[20] Tamtéž, s. 63.

Ve třetím dílu, když je Adéle patnáct let, začne s matkou číst známé autory. Jednou z knih, kterou baronka doporučuje je titul Clarissa od již zmíněného Richardsona. Tato kniha pojednává o nevinné Clarisse, která se stane obětí pomsty Lovelace, který se mstí za to, že ho její sestra odmítla. Začnou pře mezi všemi sourozenci, a Clarissa se postupně zamiluje. Nicméně jediným cílem Lovelace je zbavit Clarissu její nevinnosti. Tato kniha s nešťastným koncem je podle baronky dobrým varováním mladým damám a všechny by si ji měly přečíst. Toto téma shrnuje: „Pro mladé ženy je velice důležité, aby brzy začaly mužům obecně nedůvěřovat. Kniha Clarrisa je nejlepším dílem k názorné ukázce této moudré a užitečné myšlenky.“[21]

Na začátku druhé poloviny prvního dílu řeší vikomtesa s baronkou neposlušnost dcery Constantiny. Metoda vikomtesy spočívá v tom, že pokud ji dcera zklame, vikomtesa ji okřikne slovy: „štveš mě“ nebo „bude mi z tebe zle“. Tento způsob baronka neschvaluje, protože místo toho, aby v dceři pěstovala citlivost, tak jí vyčerpává, až ji navždy zničí.[22] Místo toho by vikomtesa měla zavést malé tresty, například vzít dceři malou oblíbenou hračku na pár dní, zakázat jí oblíbené jídlo nebo, pokud udělá něco opravdu špatného, vykázat dceru ze svých pokojů. Zároveň vikomtese připomíná, aby učila své děti nelhat a vždy přiznat své chyby, to je podle ní úctyhodné a také je to důležitou součástí správné výchovy. V tomto dopise také baronka připomíná, že nestačí děti učit ctnostem, ale je potřeba jim vysvětlit rozdíl mezi dobrem a zlem, tak aby je dokázaly rozeznat a vše demonstrovat na skutečných situacích, nikoli o nich pouze mluvit na přednáškách. Díky takovému přístupu bude mít její dcera v šestnácti letech tolik zkušeností, kolik mají jiné ženy až v pětadvaceti letech.

V devětadvacátém dopise se dozvídáme, že baronka dovolila Adéle napsat vikomtese jeden dopis měsíčně. Když Adéla dopis napsala, baronka zkontrolovala pravopis, ukázala Adéle všechny chyby, ale nedovolila jí je opravit, a tak dopis odešel s chybami. Adéla musí netrpělivě čekat další měsíc a doufat, že následující dopis napíše lépe. Dle slov baronky Adéla má spousty chyb, které se jí zatím podařilo pouze potlačit, nikoli zničit. „Je zbrklá, lehkomyslná a neopatrná, a samozřejmě neschopná věnovat pozornost.“[23] Sice naprosto poslouchá svoji matku a vyučující, ale baronka ji několikrát tajně pozorovala a zjistila, že když kreslí, čte nebo píše, často dělá obličeje. Pokud má její mysl donutit poddat se, nesmí z ní spustit oči, nikdy nesmí

[21] Tamtéž, vol. 3, s. 121.
[22] Tamtéž, vol. 1, s. 129.
[23] Tamtéž, s. 143.

být sama. Dobré vychování je dobrým pouze, pokud se jím děti řídí, i v případě, že nejsou ve společnosti, pouze tak si dostatečně osvojí a přijmou morálku.

Následně autorka píše o divadelních hrách, tedy o *Théâtre a l'usage des jeunes personnes*, což jsou zábavnou formou sepsané příklad a lekce ze skutečného světa, které pojednávají o mnoha problémech společnosti, o morálce či náboženství. Baronka napsala několik komedií i tragédií pro malé děti. Tyto komedie pravidelně hraje s dětmi (jak bylo výše zmíněno, hry de Genlis byly oblíbené právě proto, že si je mohou zahrát členové rodiny), v těchto hrách je učí morálním lekcím a záměrně se vyhýbá postavám, které by byly opravdu ohavné. Děti totiž potřebují názorné ukázky a obrazy všech lekcí, aby si je lépe zapamatovaly. Baronka napsala hry pro Adélu, kde všechny postavy jsou ženy a pro Theodora, kde jsou všemi postavami muži. V některých těchto hrách hrály i děti de Valmontových, kteří jsou dlouholetými přáteli baronky a barona a také mají syna a dceru v podobném věku. Některé postavy ztvárnili i jejich rodiče.

Na začátku třetího dílu je Adéle třináct a půl roku. Hned v prvním dopise přivede Dainvile k baronce malou holčičku, které je šest a půl roku, nemá otce a matka zemřela. Adéla prosí baronku, aby si holčičku nechali, když baronka začala pochybovat, Adéla baronku prosila, aby mohla být guvernantkou malé holčičky. Adéla slibuje, že ji bude vzdělávat a vychovávat, nechá si od své matky poradit a když bude holčičku vychovávat, bude sama jednat tak, aby byla inspirací pro holčičku. Holčička se tak stane „cvičnou dcerou“ Adély, na které se naučí výchovu a až bude mít své vlastní děti, vyvaruje se předchozích chyb. První rada baronky zní: „Vždy dávej příklady těch ctností, které vyžaduješ u jiných.“[24] Adéla však bude nést za holčičku veškerou zodpovědnost a to i před bohem, v případě jejího neúspěchu jí bůh řekne: „Já jsem ji stvořil dobrou, a ty jsi ji učinila zlou, zároveň barbarskou, bezbožnou a svatokrádežnou, ty si zkazila a znetvořila mé dílo, není pro tebe příliš přísného trestu.“[25] Madam de Genlis pojednává i o tom, že se rodíme dobrými, veškeré zlo, které se ve světě nachází pochází pouze od lidí, Adélin úkol je proto ještě důležitější.

Další ráno Adéla pojmenovala holčičku Ermina. Následně ji učila číst, psát a překládala barončiny povídky do italštiny a dokonce přesvědčila Dainvila, aby dával lekce malování i Ermině. Také se bude učit francouzštinu a historii. Jediné, čeho se nezúčastní je výuka hudby. O pár dopisů později už baronka začne psát o Ermině jako o dceři Adély, která učí Erminu

[24] Tamtéž, vol. 3, s. 6.
[25] Tamtéž, s. 6.

stejné množství lekcí, jako Adéla ji. Díky zodpovědnosti za Erminu se Adéla více snaží, aby mohla být dobrým vzorem pro svou dceru, je však pravděpodobné, že tak činí pouze proto, aby dokázala své matce, že je toho schopna.

V první polovině třetího dílu oslaví Adéla své patnácté narozeniny. Baronka ji začne připravovat na život ve společnosti a plánuje, že tento rok v zimě uvede Adélu do společnosti. Adélu pomalu začne připravovat na tento život a začátky nejsou jednoduché. Adéla se setká s lidmi, kteří pomlouvají, jsou neuměření, často nevzdělaní či se chovají dětinsky. Baronka pokračuje ve výchově Adély, protože je důležité, aby se připravila na život plný pomluv, nevychovaných a nevzdělaných lidí, někteří si z ní budou dělat legraci a je důležité, aby se těmto podvodům a manipulacím naučila bránit. Jak bylo výše zmíněno, jako varování před muži poslouží kniha Clarissa. Jednou Adéla potkala slečnu de Celingy, se kterou hovořila jako s přítelkyní, tato slečna ještě téhož dne pomluvila Adélu a vymyslela si o ní příběhy. Adélu to překvapilo, ale baronka jí řekla, aby i přesto slečnu de Celingy znovu pozvala na čaj a chovala se k ní slušně, protože toto umění zapírání a konverzace s lidmi, které nemáme v oblibě je důležité pro její budoucí život. Když Adéla potkala slečnu znovu, chovala se slušně, ale tentokrát se s ní bavila pouze o „povrchních“ věcech, řešily tedy počasí a podobně, Adéla vybrala taková témata, ze kterých si slečna nemohla vykonstruovat další pomluvy. I přesto, že děti se učí posuzovat samy sebe pouze podle sebe, nikoli podle názorů jiných, tak pomluvy mohou ztížit jejich život ve společnosti, která je tvořena pomlouvačnými lidmi.

Po šestnáctých narozeninách dostane Adéla první nabídku ke sňatku. Tato nabídka přijde od markýze d´Hernaye, který je ze starého bohatého italského rodu, ale Adéla ho nemá ráda a není jí sympatický. V otázce lásky se de Genlis opět vrací k Richardsonovi a vyzdvihuje jeho popis lásky. Racionální lidé se nikdy „bláznivě“ nezamilují, i když Clarissa chovala náklonnost k Lovelacovi, pamatovala na své principy a nenechala se zlákat láskou. Nicméně baronka i Adéla shledali markýze nevhodným manželem, a tak baronka odmítla jeho nabídku. Protože je Adéla starší, začne ji baron učit základům práva, která využije v manželství, mezi předmanželské lekce patří také to, jak zřídit školy a nemocnice pro nemocné a chudé, jak pronajímat nemovitosti[26]. Dále ji baronka učí hospodařit s penězi a upozorní ji, že je důležité nedělat dluhy. Adéla se teprve v této fázi začíná seznamovat s realitou městského života, kde potkává mnoho chudých a je zděšena tímto stavem města.

[26] Tamtéž, s. 158.

Poté sledujeme Adélino zapojování do společnosti. V druhé polovině knihy se opět řeší žádost o ruku, baronka však opět odmítne. Druhá žádost o ruku přišla od pana de Retela, kterému je sice sedmatřicet let, ale velmi dobře vydělává. I jeho žádost je odmítnuta, nikoli však kvůli věku, ale protože není ideálním partnerem. Adéla si uvědomuje, že sňatek není pouze o lásce, ale i o společenskému postavení a pravděpodobně si nevezme nikoho, koho bude vyloženě milovat. Baronka jí však připomíná, že je důležité, aby svého manžela měla alespoň ráda. V této části je Adéle již sedmnáct let a plně si uvědomuje svoji společenskou povinnost a své postavení. V této části můžeme sledovat její největší pokrok. Baronka ji perfektně připravila na tento život, vštípila jí morální hodnoty a principy a Adéla ví, jaké chování se od ní očekává. Přesto Adéla nechává výběr svého manžela plně v rukou baronky.

V následujících několika dopisech se řeší Theodorův odchod na vojnu. Baronka je z tohoto odloučení velmi nešťastná, zatímco Adéla má svolení vyjádřit svůj smutek pouze v soukromí, a na veřejnosti či před návštěvami se musí ovládat a má i zakázáno mluvit o Theodorovi s některými lidmi. Adéla se musí na veřejnosti vždy tvářit příjemně a musí ovládat své pocity.

Čím více se blížíme ke konci knihy, tím více baronka přistupuje k Adéle jako ke své přítelkyni než ke své dceři. Adélino vzdělání má končit, když dojde do věku osmnácti a půl roku. Adéla se také naučila sebereflexi a je tedy schopna sama opravovat své chyby. Zároveň se naučila neponižovat jiné lidi a umí přijmout vtip. Baronka si je jistá, že Adélu naučila neposlouchat pomluvy a pokud nějaké náhodou uslyší, nechá si je pro sebe a nebude na ně reagovat. Stejně tak si je jista, že Adéla bude svědkem mnoha zrad, aniž by se jich účastnila, vlastně se většiny z nich nezúčastní vůbec.[27] Baronka ví, že lidé se budou Adély ptát, zda ji netrápí to, že neví žádné pomluvy, ale Adéla zvládne jejich nátlak a bude umět perfektně odhalit charakter a slabosti osob, se kterými se potká. Dále o ní baronka píše: „Adéla se málokdy nechá oklamat falešnými přáteli (neboť každé dobré srdce se občas nechá oklamat), ale svou důvěru nebude prokazovat, prokáže ji pouze pokud bude zasloužená, což je velmi důležité, neboť nemůžete zabránit tomu, aby se k vám někdo choval nevděčně, tato opatrnost vás ochrání před zradou.“[28]

Ke konci třetího dílu se má Theodor ženit a Adéla vdávat. Je zde několik dopisů od baronky s radami do manželství. Baronka Adéle radí, aby využila lásky svého manžela (která

[27] Tamtéž, s. 224.
[28] Tamtéž, s. 224.

bude trvat pravděpodobně jenom první rok manželství), aby tuto dobu využila k vybudování upřímného vztahu a mohla s manželem mluvit upřímně a svobodně a také o jeho chybách, o kterých by měla vždy mluvit s tónem zájmu a náklonnosti.[29] A rozhodně by si Adéla neměla dělat naděje o tom, že se svým manželem nebudou mít rozepře.[30]

První díl se spíše věnuje vzdělání a výchově, tedy konkrétně jaké předměty se děti učí a jaké mají pokroky. Druhá kniha sleduje jejich cestování a děti tak poznávají mnoho dalších osob, které jsou mimo okruh přátel rodičů, kulturu, mravy, umění a módu. Třetí díl je zaměřený převážně na žádosti o ruku, sňatky a Theodorův odchod na vojnu. Každá lekce, která je zde popsaná, varuje děti před podlehnutím vášním, vyvarováním se chyb. Morální výuka se vyvíjí současně s dětmi. Morálku jako takovou zde explicitně nesepisuje, její morálku a principy můžeme mnohem lépe sledovat v jejích divadelních hrách, o kterých budu psát níže.

V tomto díle je baronka nepopiratelně matkou, která sleduje a plánuje život Adély a na závěr jí najde ideálního manžela. Tuto myšlenku dokonalé matky však de Genlis později opustila a v roce 1800 napsala knihu *Les Mères Rivales, Ou La Calomnie.* V této knize je postava matky popsána nikoli positivně, ale spíše jako ideální literární oběť. Je pravděpodobné, že za tuto změnu mohla Velká francouzská revoluce, která se odehrála přesně mezi vydáním díla *Adèle et Théodore* a *Les Mères Rivales*.

Mnoho zajímavých výchovných metod také najdeme v díle *Théatre à l´usage des jeunes personnes*. Například v prvním díle ve hře *Les Flacons*, ve které figuruje matka, sudička a dvě dcery. Dcery neposlouchaly a stávaly se pyšnými a marnivými, protože často slýchaly, že jsou krásné. Proto jim sudička řekla, že je proměnila na ošklivé. Dcery jí uvěřily a matka, která byla domluvena se sudičkou, předstírala, že dcery nepoznává. Sudička jim řekla, že na svou deformaci mohou zapomenout tím, že si budou připomínat své dobré vlastnosti, ctnosti a nadání.[31] Díky tomu dívky začaly trávit čas, který dřív trávily koukáním do zrcadla a zkrášlováním se, hraním na hudební nástroje nebo čtením. Nicméně později jim matka řekla, že nikdy nebyly výjimečně krásné, dcery to překvapilo, protože často slýchávaly opak a matka jim vysvětlila, že musejí nejdříve poznat svět, aby pochopily.

Tato hra měla sloužit jako varování před marnivostí, která nám zabraňuje vidět svět takový jaký je. Podobné varování před pýchou najdeme i v další hře *L´Enfant Gaté*. v této hře

[29] Tamtéž, s. 265.
[30] Tamtéž.
[31] Genlis, Stéphanie. *The Theater of Education*. 1. London: Printed for T. Cadell [etc.], 1783, s. 81.

figurují čtyři ženy, neteř Lucy je sirotkem a stará se o ni její teta. Lucy sbírá pochvaly od všech, které potká a začíná být velice pyšná. Pravidelně je jí však připomínáno, aby více dbala o svoji mysl než o svůj vzhled, který je pomíjivý. Jednoho dne Lucy zaslechla konverzaci několika lidí, kteří kritizovali její hru na harfu i přesto, že ještě před chvílí ji chválili. V tuto chvíli přichází na scénu učitelka Dorina, která Lucy ujišťuje že to jsou pouze pomluvy zrozené ze závisti. V této hře de Genlis opět upozorňuje na nejen pýchu, ale i závist a pomluvy. Již v předchozím díle se setkáváme s myšlenkou, abychom se vyhnuli takovým pomluvám a nehodnotili své schopnosti podle nich. Podle autorky je taková kritika tajným důkazem jejich obdivu.[32]

V díle nalezneme hru nazvanou *Le Bal d´Enfants, ou le duel*, tato hra má pouze mužské postavy a jednou z nich je Theodor a jeho otec baron. Během přípravy na bál se Theodor učí o důležitosti slibu. Porušil jeden ze svých slibů, který dal svému učiteli, ten ho napomíná a upozorňuje ho, že odteď už mu nebude věřit, protože pokud někomu dáme své slovo, musíme ho dodržet. V mnoha hrách či dílech madam de Genlis můžeme pozorovat její důraz na upřímnost, obzvlášť u osob, které jsou nám drahé. Jedním z důležitých principů morálky je nelhat. I v předchozím díle bylo věnováno několik stran upřímnosti a tomu, že by rodiče měli v dětech vytvářet přesvědčení, že k nim mohou být upřímné. V této hře můžeme pozorovat i následky Theodorovy neuvážené lásky a jeho lhaní.

Z vybraných knih tedy vyplývá, že základem správné výchovy je umění žít ve společnosti, aniž bychom si vybudovali špatnou pověst a podíleli se na pomluvách. Výchovné metody jsou uzpůsobeny tak, aby z dětí vytvořily ideální jedince pro společnost, ze které by si však neměli dělat starosti (ať už kvůli pomluvám, skandálům jiných apod.), ale také by se měly stát ctnostnými, bohabojnými a morálku uctívajícími jedinci. Každý den je baronkou naplánovaný, stejně probíhají i hry dětí s jejich kamarády, baronka jim naplánuje, o čem a jak se mají bavit. Děti nedělají nic, co by baronka do posledního detailu nenaplánovala. Rodiče jsou s dětmi od rána do večera, kontrolují vše, co děti dělají, ale i co říkají. Využívají zde panoptikální výchovu, tedy děti jsou permanentně pod dohledem. Baronka vkládá do své výchovné a vzdělávací metody plnou důvěry, ani na chvíli nepochybuje o svých metodách a věří, že skrze ně dosáhne svého cíle, kterým je štěstí a radost Adély. Dalším, později zmíněným

[32] Tamtéž, s. 224.

cílem baronky, je „až moje dcera vejde do světa, bude mít jistě jasnou představu, zdravé zásady, čisté srdce, rozvahu, ušlechtilé city a velkou touhu vyniknout svým chováním a ctností.“[33]

Další knihou, kterou doporučovala ke čtení vychovatelům byla *Leçons d'une gouvernante à ses élèves*, kde představuje všechny rady pro vychovatelky. Dokonce existují dokumenty o tom, jak Margaret Chinnery vychovávala své děti podle těchto dvou děl. Chinnery brala výchovu svých dětí velice vážně a tak, jak radí madam de Genlis, si vedla si podrobný deník všech chyb svých dětí a jejich pokroky. Zároveň tyto deníky sloužily i k reflexi sebe jako vychovatelky a matky. „V den narozenin každého dítěte, vypracovala Margaret roční souhrn jejich pokroků, seznam přečteních knih, nastudované hudby a stejně tak i souhrn o vývoji jejich povahy a fyzické stránky.[34] Chinnery vychovávala své tři děti a brala si do péče i jiné chudé děti, které vychovávala jako své. Někteří, jako například William Spencer dokonce tvrdili, že Chinnery byla lepší vychovatelkou než de Genlis.[35]

Vášně, ctnosti a principy

Napříč knihami nám baronka popisuje mnoho ctností a principů, které by každý vychovaný člověk měl ovládnout. Tyto vlastnosti vštěpuje dětem již od útlého věku, aby v čas odstranila jejich vrozené (dětské) vlastnosti. Tyto ctnosti, které se neobjedou bez principů každému zaručí šťastný život a především nám pomohou vyvarovat se nenapravitelných chyb, a také nám pomohou se ochránit před zradou, pomluvami apod. V tomto díle je však původ vášní nejistý, v některých částech knih madame de Genlis píše, že s vášněmi se rodíme, a proto je potřeba je systematicky odstraňovat již od útlého věku jinde zase vysvětluje, že se rodíme dobří tak, jak to bůh zamýšlel.

Je důležité podotknout, že morálka se u de Genlis se skládá ze ctností a principů. Ctnostné chování bez principů můžeme sledovat napříč historií. Mnoho násilných činů v průběhu historie bylo vykonáno ve jménu ctnosti a služby své zemi, proto je potřeba mít principy. Je třeba dodržovat své principy a nikdy na ně nezapomínat. Tedy, jak bylo výše citováno, nesmíme podlehnout soucitu a lidskosti.

---

[33] Tamtéž, vol. 2, s. 102.
[34] Yim, Denise. *A Genlis education and Enlightenment values: Mrs Chinnery (1766-1840) and her children*. London, England: Routledge, 2022. ISBN 1-00-325214-1, s. 50.

[35] Tamtéž, s. 57.

Baron d´Almane zastává názor, že se rodíme se špatnými vlastnostmi (např. násilí), a proto je velice důležité mít vychovatele, který nás povede k dobrému jednání, pokud se později v životě uchýlíme k násilí, příčinou je špatné vzdělání. Oba rodiče varují před nebezpečím vášní a jejich podlehnutí, oba rodiče toto téma nahlížejí z lehce jiného úhlu. Baron částečné souhlasí s Lockovým a Rousseauovým názorem, že bychom neměli litovat dětí, které upadnou nebo si ublíží. Podle barona bychom tuto metodu měli dodržovat pouze do tří nebo čtyř let dítěte, jinak riskujeme zatvrdnutí jejich srdcí. To může vést také k tomu, že se děti nenaučí ovládat své vášně. Zatímco baron vnímá podlehnutí vášním u chlapců jako to, co může zapříčinit násilí, pro baronku jsou vášně tím, co může u dívek zapříčinit koketérii a nevhodné chování dívek ve společnosti.

Jednou z dalších vášní, před kterou baronka varuje je láska, neboť je to chvilková vášeň, kterou rozum neschvaluje, zato dává jiným lidem moc a autoritu.[36] Téma lásky se podrobněji probírá ve třetí knize před sňatkem dětí. Napříč celou knihou baronka varuje své děti i vikomtesu před nebezpečím vášní, které jsou nám přirozené, ale jsou pouze chvilkové a iracionální. Proto se během své výchovy soustředí na to, aby se děti naučily ovládat své vášně a potlačit až odstranit své přirozené impulzy. Jinou vášní, kterou baronka popisuje v druhé knize je dětská zvědavost, kterou se také snaží potlačit. Proto, když některé z dětí má otázku, na kterou baronka nechce odpovídat, používá tyto dvě fráze: „Na co se ptáte mi nestojí za námahu vysvětlení.“ Nebo „Není nutné, abyste to věděli, vysvětlování by pro vás bylo stejně únavné jako pro mě.“[37]

V dopisech druhé knihy se de Genlis více věnuje štědrosti a chování vůči druhým (i chudým) lidem. Zde cituje Montaigneho: „Pokud otec je tak pošetilý a považuje za dobré znamení, když jeho syn uhodí bezbranného sluhu či sedláka, to je skutečný zárodek krutosti, tyranie a zrady.“[38] Stejného názoru je i Rousseau, který se tomuto tématu věnuje v prvním díle Emila. Štědrost dále popisuje baronka v dopise XXVII., kde vysvětluje, že Adéla poslední čtyři měsíce dostává kapesné dva louisdory na měsíc. Čtvrtý měsíc Adéle zbyly peníze a chtěla si koupit stolek, a tak ji baronka vzala do obchodu, avšak stolek, který si Adéla vybrala stál sedmadvacet livrů a Adéla měla pouze dvanáct. Cestou domů baronka zjistila, že místo toho, aby Adéla šetřila a mohla si tak stolek koupit další měsíc, utratila svých dvanáct livrů za dřevěnou krabičku. Následující den přišel Adéle dopis, ve kterém chudá žena prosila o pomoc,

[36] De Genlis, S.: *Adelaide and Theodore*, vol. 1, s. 206.
[37] Tamtéž, vol. 2., s. 275.
[38] Tamtéž, s. 107.

žena vysvětlovala, že má sedm dětí, které hladoví a mrznou. A protože Adéla utratila všechny své peníze a nemohla ženě pomoc, obrátila se na slečnu Bridget s prosbou o půjčku. Slečna Bridget však měla zakázáno půjčovat dětem peníze. Nakonec se slečna Bridget rozhodla dát chudé ženě své peníze. Když se to Adéla doslechla, darovala ženě a jejím dětem svou dřevěnou krabičku. Nakonec Adéla dostala svůj vysněný stolek od baronky. Nicméně v předchozích dopisech varuje vikomtesu před nebezpečím, které spočívá v přátelství bohatých dětí se sluhy či jinými chudými lidmi. Štědrost je však jednou ze ctností, kterou chce baronka vštípit Adéle.

V druhé a třetí knize rodina cestuje po Itálii. Zatímco v Římě Adéla vychovává svou dceru, jejímu bratrovi Theodorovi se v Neapoli příliš nedaří. Baron si na něj stěžuje, jelikož den předtím byli na bále, kde byl Theodor drzý na jednu z dam. Jeho vysvětlením bylo, že k této dámě nechová příliš respektu, protože je hrubá a opovrženíhodná. Následuje výchovná lekce od barona, který Theodorovi vysvětluje, že na veřejnosti se musí chovat slušně, ať už je společnost jakákoli a že tyto dámy nemá vyhledávat, ale když se potkají, má pamatovat na své slušné vychování. Baron se v dopisu vikomtovi přiznává, že je občas příliš pedantský, ale má proto dobrý důvod: „Naši mladí muži tohoto věku jsou většinou buďto naprosto nevzdělaní, nebo nesnesitelně pedantičtí- jsou buďto prvotřídními chytráky nebo filosofy, anebo, protože nic nevědí, vedou nejnepořádnější životy…“[39] A za tyto nešťastné životy mohou jejich rodiče, protože je nenaučili dobrým mravům. Ale další den udělá Theodor baronovi radost, když před francouzským velvyslancem odrecituje jednu báseň. Baron mu na to odpoví, že naučit se ji zpaměti dokáže každý hlupák, ale důležité je, s jakou skromností dílo recitoval. Protože skromnost je jediná ctnost, kterou lze opatrně chválit u mladého člověka, ostatní pochvaly způsobí ješitnost a afektovanost.[40]

V tomto díle nacházíme zmínky o ctnostech, principech a morálce, ale jsou spíše různě rozdělené než jednotně popsané a často se vztahují na velice konkrétní případy či problémy. Pro hlubší pochopení tohoto tématu doplním tuto kapitolu o vybrané hry z díla *Théâtre a l'usage des jeunes personnes. M*imo jiné se zde také setkáme například se sudičkami a dozvídáme se zde více o víře a bohu.

Hned v první hře nazvané *Agar dans le Désert* varuje před jednou z vášní, jak bylo zmíněno, vášně jsou to, čeho se máme vyvarovat, rodíme se s nimi a je potřeba je odstraňovat již od útlého věku. Jako nejhorší vášeň popisuje závist „která plodí krutost a nespravedlnost,

[39] Tamtéž, vol. 3., s. 17.
[40] Tamtéž, vol. 3., s. 19.

vyvolává nenávist a je nejodpornější ze všech vášní.“[41] Následně na to, se zde vyjadřuje i k bohu podobně jako v díle *Adèle et Théodore*. Tedy, že bůh nás učinil dobrými, za vše, co je dobré můžeme děkovat bohu, zatímco za všechno zlo si lidstvo může samo. Další, jednou z nejhorších, vášní je pýcha. V této hře je vyobrazen malý syn s matkou, kteří utíkají od otce. Utekli do pouště a syn se matky ptá, proč stále věří v boha, když se teď nacházejí v poušti, bez vody, bez ochrany a jak se mají ubránit nemocem a podobně. Agar se synem dále putují pouští, avšak Agar vylije zbytek vody, následkem toho syn Ismael umře. Na scénu přichází anděl, který nakonec Agařinu neumírající víru v boha odmění tak, že vytvoří pramen vody a Ismael obživne, anděl následně vysvětlí, že byl poslán, aby vyzkoušel Agařinu víru. Hned v první hře se tak dozvídáme o důležité roli víry, o které se zmiňuje v Adéle a Theodorovi. Hlavní pointou tohoto příběhu má být to, že bůh zkouší naši víru a naše láska k němu by měla být neomezená a abychom nezpochybňovali naši víru ani v nejhorších situacích.

Ctnosti a morálka jsou základem výchovy madam de Genlis, děti se je učí již od malička. Ctnosti s principy jsou základem dobrého života, pomáhají nám uchovat si správné chování a pomáhají nám se rozhodovat. Na naše principy bychom nikdy neměli zapomínat, jak píše madam de Genlis, pokud na ně zapomeneme nebo jednou uděláme výjimku (i pokud jednáme s dobrým záměrem), začneme je postupně opouštět, až bychom byli nakonec schopni ospravedlnit i vraždu. Ctnosti a morálka nahrazují naše vášně, které mají všechny děti. Mezi takové patří i zvědavost, neposlušnost, netrpělivost, pýcha, zášť a mnohé další. Tyto vášně nestačí pouze potlačit, ale musíme je systematicky odstraňovat pomocí správné výchovy.

Člověk morální a společenský

V této podkapitole se budu věnovat tomu, jakého ideálního člověka madam de Genlis předpokládá a také tomu, jak podle autorky vypadá člověk morální. Bohužel se v knihách nenachází souhrnný popis těchto témat, ale jsou různě rozděleny do knih podle toho, kolik je dětem let a jakým problémům zrovna čelí. Nicméně ve své době toto dílo bylo považováno za dílo morálky a ctností, proto mnoho lidí předpokládalo, že madame de Genlis žila podle pravidel, která kázala, opak byl však pravdou, která nakonec vyšla napovrch, když někteří lidé, jako například Fanny Burney, potkali madam de Genlis.

[41] De Genlis, S.: *Theatre of Education*, vol. 1, s. 10.

Ve třetí knize se de Genlis věnuje jednomu ze zásadních témat morálky. Tedy zda bychom měli porušit zákony, ať už morální či právní, pokud jednáme s dobrým úmyslem. Dává Adéle příklad, ve kterém je chudý otec, který sotva uživí svou rodinu a je to dobrý člověk. Vedle něj bydlí muž, který má také rodinu, ale není dobrým člověkem a své bohatství získal okrádáním jiných lidí. Baronka se Adély zeptá, co by udělala v případě, že by se dostala ke zlatu bohatého muže, protože kdyby mu nějaké vzala, ani by si toho nevšiml. Ukradené zlato by pak mohla dát chudému otcovi, kterého by tím zachránila. Adéla s tímto úkolem bojuje, vždy ráda pomáhala chudým lidem a dávala jim své věci. De Genlis však zastává názor, že nikdy nesmíme spáchat žádný zločin, i v případě, že se jedná o dobrou věc. A Adéle nakáže: „Nikdy nedělej nic, co zákony tvého náboženství nebo státu zakazují.“[42] Jeden takový skutek, kdy se necháme zlákat impulzivní myšlenkou a zapomeneme na své zásady, může mít za následky, že to uděláme znovu, až se nakonec dostaneme do situace, kdy nebudeme mít žádné principy, dokonce budeme schopni ospravedlnit vraždu. „V tomto případě by tě soucit a lidskost přiměly k touze krást.“[43]

Člověk střídmý, je pojem, který dle mého názoru nejlépe vystihuje další princip madame de Genlis. Napříč svým dílem baronka popisuje důležitou roli střídmosti, ať už se jedná o stravování, konverzaci, výchovu či vzdělání. Tedy vše, co děláme by mělo být vyrovnané, nezacházet ani v jednom z případů do extrémů (přejídání x nejedení, přílišné vzdělání x žádné vzdělání, výchova bez zábavy x pouze zábava atd.). Takové pravidlo platí i v konverzaci, dle dopisu XIX. ze třetího dílu bychom během konverzace neměli používat příliš citově zabarvených výrazů, takové konverzace mohou působit naivně, a také nás to připravuje o schopnost vyjádřit údiv, náklonnost či radost, když tento pocit skutečně cítíme.[44]

Člověka vychovává tak, aby byl vhodný pro společnost, aby do ní zapadl a nebyl „nepohodlný“. Vše, co své děti učí je pro život ve společnosti, dalo by se říci, že děti „upravuje“ či „buduje“ (dalo by se říci ve smyslu *Bildung*) pro společenský život. V její výchově není příliš prostoru pro názorové vymezení dětí či pro vytvoření si představy o světu, ani nezáleží na tom, co je baví (pokud jsou nad tím děti vůbec schopné přemýšlet). Baronka s baronem vychovávají Adélu a Theodora podle jejich představ o světě a předpokládají, že se nemýlí, budují své malé kopie, které nastoupí na jejich místo ve společnosti. Nejdůležitější je, aby děti byly poslušné,

[42] De Genlis, S.: *Adelaide and Theodore*, vol. 3, s. 83.
[43] Tamtéž, s. 84.
[44] Tamtéž, s. 85.

jejich chování bylo založeno na principech a morálce jejich rodičů a aby nedělaly nic, co baron s baronkou předem nenaplánovali.

Z ontologického hlediska je teorie madam de Genlis poměrně jasná. Ideální člověk je člověkem etickým, ctnostným a společenským. Není pochybu o tom, že celé zmíněné dílo je dílem morálním. Morálka se zde skládá ze ctností a principů, jak bylo výše zmíněno. V pojetí autorčiny teorie je základem lidského bytí společnost, a proto je její program sestaven tak, aby vychoval člověka společenského, kterým se však nemůžeme stát bez správné morálky.

V druhé knize v VII. dopise se baronka vyjadřuje k důležité roli náboženství a předává své rady vikomtese. Baronka si stěžuje, že četla mnoho knih s modlitbami, ale žádná nebyla určená dětem. „Je mnoho modlitebních knih, které byste své dceři nejen nedali, ale bylo by vám velmi líto, kdyby je znala, zejména ty v nichž jsou „případy svědomí“ velmi obsáhlé.“[45] Bohužel se více o této modlitební knížce nezmiňuje.

Dalším ontologickým tématem je zde existence Boha a jeho role v životě člověka. Podle de Genlis nás Bůh stvořil dobrými, vše špatné (včetně vášní) pochází od lidí, proto je také důležitá správná morální výchova, která nezkazí dílo Boží, jinak bychom se za tento čin museli později zpovídat. V jedné z divadelních her vysvětluje, že Bůh zkouší naši víru a my tuto zkoušku musíme ustát. Náboženství v její výchově hraje velkou roli, především tedy v divadelních hrách. Na základě několika zmínek by se dalo usoudit, že de Genlis byla zastáncem karteziánského dualismu. Rodíme se tedy dobří, a cílem bytí je vyhýbat se zlu, které vytváří lidstvo a žít morální život tak, abychom k tomuto zlu nedovedli jiné lidi či naše děti.

Na toto téma napsala i knihu *La Religion considerée comme l'unique base du Bonheur et de la Véritable Philosophie*. Dílo však nemělo sloužit pouze k nauce o náboženství, ale zároveň jako kritika moderní filosofie. V předmluvě píše, že dílo nemá být kritikou žádných žijících autorů[46], nicméně je dílo chápáno jako kritika Voltaira. V této knize tvrdí, že je v zájmu lidské společnosti, abychom věřili v Boha.[47] Dále píše, že se v této knize nacházejí nepopiratelné důkazy Boží existence, mezi které patří i harmonie nebes a vesmíru a velké množství důkazů, které navždy zmatou ateismus a také se zde nachází mnoho neméně důležitých důkazů o nesmrtelné duši. [48] Podle de Genlis je Bůh všude a inspiruje nás, my se

[45] Tamtéž, vol. 2., s. 67-8.
[46] Madame The Marchioness Of Sillery (de Genlis). *Religion Considered as the Only Basis of Happiness, and of True Philosophy*. Printed for T. Payne and Son at the Mews-Gate, 1787, s. XVII.

[47] Tamtéž, s. 5.
[48] Tamtéž, s. 33.

však díky svobodné vůli můžeme rozhodnout ho nenásledovat. Řeší tu i otázku, proč nás Bůh nenutí k dobrému chování, na tu ve zkratce odpovídá, že pokud bychom byli vedeni slepým následováním, nebyli bychom hodni ani odměny ani trestu. Byly bychom jako zvířata, která jsou vycvičená poslouchat svého pána, kterého milují bez toho, aniž by měli na výběr.[49]

Nejlepším člověkem je podle madam de Genlis člověk společenský, morální a bohabojný. Morálka nám napomáhá ke šťastnému životu jako takovému, ale také ke šťastnému společenskému životu. Víra by stejně tak jako morálka mělo být součástí našeho života, musíme jednat tak, abychom nezkazili dílo boží.

Kritika jiných autorů

V díle najdeme několik zmínek či kritiky jiných autorů. Jedním z autorů, kterého autorka doporučuje ke čtení je Richardson, častokrát zde můžeme narazit na Lafontaine, kterého ráda cituje a řídí se jeho radami. Dalším často citovaným autorem je Rousseau, se kterým autorka několikrát souhlasí, ale v jistých ohledech ho odmítá. Objevuje se zde však mnoho jiných autorů, od antiky až po autorčinu současnost.

V IX. dopise baronka odhalí svou první zásadu při výchově Adély: „Mou první zásadou je věnovat veškerou pozornost tomu, abych uchránila svou holčičku před chybou, která je společná téměř všem ženám a která vede k mnoha dalším- koketérií.“[50] Autorka dále parafrázuje Rousseaua, který píše, že by se neměla napravovat tato dispozice pro vyumělkovanost, která je ženám tak přirozená, jelikož jí potřebují k okouzlení muže, na němž jsou závislé.[51] S tímto názorem de Genlis nesouhlasí, přiznává, že šikovné ženy dokážou ovládnout muže, ale pouze slabomyslného, nikoli muže rozumného. Dalším důvodem, proč by se ženy měly vyvarovat koketérii je ten, že úcta a pozornost je věnována pouze ctnostným ženám, zatímco ženy praktikující koketérii budou ve svých čtyřiceti letech nuceny poslouchat historky o svých mladických prohřešcích, které se vyprávějí s výčitkami a hanbou.[52]

V následujícím dopisem se vikomtesa obává o Adélino zdraví, jelikož ji baronka učí příliš mnoho oborům a dovednostem, a to je Adéle pouze šest let. Na tuto poznámku baronka odpovídá pomocí Rousseaua, který „poznamenává, že hlavní chybou každého učitele je, že se

[49] Tamtéž, s. 34.
[50] De Genlis, S.: *Adelaide and Theodore*, vol. 1., s. 31.
[51] Tamtéž, s. 34. O tomto tématu Rousseau píše v knize V.
[52] Tamtéž, s. 208-9.

snaží, aby jeho žáci vynikali. S tímto záměrem jim dává lekce, které jsou nad jejich chápání a zatěžují tak paměť nikoli užitečnými informacemi, ale slovy, která jsou pro ně z velké části nesrozumitelná.“[53] Proto baronka výuku přizpůsobuje věku dětí.

Na konci jedenáctého dopisu autorka opět zmiňuje Rousseauovu metodu, se kterou nesouhlasí. Rousseau odmítá sehnat Emilovi učitele malování, jelikož by ho učil malovat kopie. Na to baronka reaguje: „Je naprosto nemožné naučit se kreslit bez mistra, a ten by měl být velmi dobrý, jelikož každá věc závisí na prvních principech, a je nejen nutné, aby mistr měl dobré principy, ale aby sám kreslil dokonale, protože rychlého pokroku může dosáhnout pouze tím, že bude kreslit se svým žákem, nikoli mu pouze radit.“[54] Zatímco Rousseau odmítá výuku malování, madam de Genlis ji doporučuje, jelikož právě skrze umění si připomínáme historii a mytologii.

V dopise, který píše hrabě de Roseville se objevuje další kritika Rousseau, tentokrát poněkud rozsáhlejší. Hrabě zde píše, že většina Rousseauových myšlenek pochází od Locka, Senecy, Montaigne a Fénelona, jediná myšlenka, se kterou přišel jako první je tato: „Největší chyby, které se můžeme ve vzdělání dopustit, je přílišná ukvapenost a obětování všeho touze, aby naši učenci působili brilantně.“[55] Rousseau se bohužel této rady nedržel a upadl do opačného extrému. Hned na to následuje další kritika Rousseaua a to, že za svůj úspěch vděčí právě dámám, které ho většinou nadšeně podporují, ačkoli žádný autor se k nim nechová s menší úctou.[56] Přesto, že autorka v knihách několikrát píše, že ví, že její děti nebudou nikdy geniální či výjimečně nadané, často se ráda jejich úspěchy chlubí a vyzdvihuje Adélin talent na umění. Rousseau v knize píše, že bychom nikdy podnětech neměli chtít víc, než čeho jsou schopné a neměli bychom předstírat, že jsou brilantní. Oba autoři často píší o chybách svých dětí, ale Adéla často slýchá i pochvaly.

Začátkem druhé poloviny třetího dílu se baronka věnuje literatuře, kde vysvětluje, jednak proč se Adéla nestane básnířkou, ale také vysvětluje, že zatímco básníci potřebují určitého génia, díla prózy, pokud mají morální poučení, mohou postrádat výjimečné nadání autora. V této části se věnuje i dílům Corneillea, jehož díla jsou známá pro svůj morální charakter,[57] a antické hrdiny obětující svou lásku ve jménu povinnosti. De Genlis však jeho díla nepovažuje za příliš morální. Corneillova díla shrnuje následovně: „… morálka je zde pouze

[53] Tamtéž, s. 50.
[54] Tamtéž, s. 56.
[55] Tamtéž, s. 117.
[56] Tamtéž, s. 117.
[57] Mambrol, Nastrullah. *Literary Criticism of Pierre Corneille* [online]. 2017/12 [cit. 2025-06-14].

doplňkem, nikoli hlavním cílem. Skutečným záměrem autora je potěšit a vyvolat vášně, jediné, co se od něj očekává je to, že neštěstí v příběhu bude poučné. Během čtyř a půl dějství se hrdina může odvázat, jak se mu zlíbí, za předpokladu, že poslední scéna bude mít morální poučení.“[58] Ideální poučené dílo, by podle komtesy mělo být naučné od začátku do konce.

V následujících odstavcích se budu věnovat autorům, kteří naopak kritizovali de Genlis, její morální hodnoty a výchovné metody. Zatímco mnoho autorů podporovalo práci de Genlis, nejen z důvodu, že se prosadila jako spisovatelka, žena, ale její nové metody byly často vítány. Nicméně ostře se proti autorčiným metodám vyhradila anglická spisovatelka Mary Wollstonecraft (1759-1797) ve své knize *Vindication of the Rights of Woman*. Wollstonecraft ve své knize píše, že by nenechala číst knihy de Genlis žádného mladého člověka, bez toho, aniž by s nimi poté nevedla debatu.[59] V předchozích kapitolách bylo zmíněno, že každé dítě bylo vloženo do péče jednoho rodiče a ten měl nad dítětem absolutní kontrolu a dohled, tedy že každý den je přesně naplánovaný, děti mají předpřipravené konverzace a všechna jejich rozhodnutí závisí na názoru rodičů. Na konci třetího dílu, když se probírá sňatek Adély, která je připravená vzít si muže, kterého ji matka doporučí. Tuto událost Wollstonecraft také komentuje a to následně: „… Představuje mladou vzdělanou ženu, která je připravena provdat se za kohokoli, koho jí maminka doporučí, a která se skutečně provdá za mladého muže, kterého si vybrala, aniž by k němu pocítila nejmenší cit vášně, protože vzdělaná dívka nemá čas být zamilovaná.“[60] Již výše bylo zmíněno, že de Genlis „buduje“ své děti pro život ve společnosti a v podstatě nemajíce svůj názor, pouze názory, které jim rodiče předali. Tato metoda vštěpování slepé podřízenosti rodičům a světa[61] se autorce také nezamlouvá, dokonce si pokládá otázku, jak lze takové metody respektovat. Na konci svého komentáře o de Genlis však píše, že i přes některé chyby či nesrovnalosti komtesu respektuje.[62]

Madam de Genlis také kritizovala Sarah Trimmer, Trimmer, byla známou spisovatelkou, která se také zajímala o výchovu a vzdělání a založila *The Guardian of Education*. Autorka zde věnuje kapitolu i madam de Genlis, kde píše, že si zaslouží úctu a má mnoho užitečných rad, ale neměli bychom postupovat podle jejího plánu, jinak „by se mohlo stát, že bychom používali

[58] De Genlis, S.: *Adelaide and Theodore*, vol. 3., s. 166.
[59] Wollstonecraft, Mary. *Vindication of the Rights of Woman*. Arcturus, 2017. ISBN 1-78828-470-4, s. 179.

[60] Tamtéž.
[61] Tamtéž.
[62] Tamtéž. 180.

lsti a podvody, abychom děti přiměli dělat, co mají…“[63] Trimmer také kritizuje, že se de Genlis snaží zahltit děti informace, které jsou příliš složité pro dvanáctileté děti a ve věku dvaadvaceti let by měly být naprosto perfektní. „Zda by takový plán, pokud by byl proveditelný, byl nakonec prospěšný pro jednotlivce či společnost, je otázka, na kterou bychom bez váhání odpověděli záporně.“[64]

Jednou ze současných autorek, která kritizuje výchovné metody madam de Genlis je Lesley Walker. Tato autorka se ve své práci zabývá něčím, co nazývá „aesthetics of terror“ v díle de Genlis, tedy její psychický nátlak na děti, který jim způsobuje úzkosti, strach a nejistotu. „De Genlino použití strachu či teroru je racionální a to v tom smyslu, že se snaží dosáhnout konkrétního cíle- ctnostné dcery- pomocí metod, které lze označit za psychické násilí. … Tato metoda byla však zcela slučitelná s osvícenskou vírou v rozum neboť „racionálně“ manipulovala a ovládala „iracionální“.“[65] Mezi tyto metody patří například baročina zkouška slibu Adély. Adélina učitelka Bridget řekne Adéle, že si potají vzala Danvilla a Adéla slíbí, že tajemství udrží. Další den se však Adéla prořekne a tajemství se dozví baronka, ta jako trest za nedodržení slova, bude držet Adélu týden v nejistotě a neřekne jí, zda se slečna Bridget dozvěděla o její zradě. Je to tento pocit nejistoty a mnoho dalšího, co autorka kritizuje na výchovných metodách de Genlis. Avšak postup je vždy stejný: Adéla se dopustí chyby v úsudku, ale díky matčině inscenaci brzy pochopí svůj omyl, lituje ho, a tím svou chybu napraví.[66]

Shrnutí

V první části práce jsem se zabývala díle madam de Genlis, především dílem *Adèle et Théodore, ou, Lettres sur l'éducation*, ale také vybranými hrami z díla *Théâtre a l'usage des jeunes personnes* a k doplnění náboženství jsem využila knihu *La Religion considerée comme l´unique base du Bonheur et de la Véritable Philosophie*. V díle *Adèle et Théodore* autorka popisuje výchovu dvou dětí od věku šest a sedm let až do dvaadvaceti let. Během jejich výchovy sledujeme její výchovný a vzdělávací program, je zde sepsáno, jaká témata, vědy a lekce se mají kdy děti naučit. Klade velký důraz na neustálý dohled rodičů a také na praktickou výchovu.

---

[63] Trimmer, Sarah. *The guardian of education: a periodical work…* 1804/03. London: Published by J. Hatchard, s. 151.
[64] Tamtéž, s. 151.
[65] Walker, Lesley H. *Producing Feminine Virtue: Strategies of Terror in Writings by Madame de Genlis.* Tulsa Studies in Women's Literature, vol. 23, no. 2, 2004, pp. 213–36, s. 215.
[66] Tamtéž, s. 221.

Učí zde základy morálky, sepisuje ctnosti a principy a jejich účely a několik odstavců také věnuje vášním. Ve třetím dílu řeší postupné zapojování dětí do společnosti, výběr partnerů a sňatek. Dílo mělo být určeno široké veřejnosti, a protože madam de Genlis se snažila předat tyto morální hodnoty zábavnou formou, je díla napsáno epistolární formou a probírají se zde i vztahy mezi dopisujícími, jejich životy a strasti. Stejně jako v jiných dílech, tak i v díle *Adèle et Théodore* madam de Genlis zaujme postoj proti současným dílům o morálce. V díle *Clarissa*, ale také v díle *Julie, ou la nouvelle Héloïse* nakonci umřou obě hlavní postavy kvůli své morálce a ctnostem, zatímco příběh Adély končí dobře a šťastně, vezme si ideálního partnera, založí školu pro chudé a především přežije.

V díle *Théâtre a l'usage des jeunes personnes* nacházíme mnoho her, kde figuruje primárně náboženství a víra. Jsou zde hry určené pouze pro dívky, pouze pro chlapce, některé jsou pro obě pohlaví, jsou zde hry pro chudé, ale i například o výchově prince jako je hra *Vathek*, zmíněná hra *Le Libraire* je určená dětem řemeslníků, a *Agar dans le Désert*, stejně jako *La mort d´Adam* (přidaná do knihy až v roce 1885) jsou zaměřená na víru. Jako další jsem využila její dílo o náboženství, kde popisuje důkazy existence Boha a popisuje jeho důležitou roli v našem životě. Zmíněná hra *Le Libraire* je určená dětem řemeslníků.

Dílo *Adèle et Théodore, ou, Lettres sur l'éducation* se zabývá pouze výchovou, vzděláním, morálkou a ctnostmi. Popisuje zde vývoj dětí od věku šesti a sedmi let až do dvaadvacátého roku, v knize se věnuje i jejich začleňování do společnosti a výběru partnera, ale na rozdíl od Rousseaua zde nerozebírá například stav společnosti, nikterak se k němu nevyjadřuje. Věnuje se pouze potřebným znalostem, ctnostem a morálce důležitým k co nejlepšímu životu ve společnosti. V tomto díle nerozebírá svobodu, kterou naopak řeší v jiných dílech, zde pojednává pouze o morálních lekcích, které bychom děti měli naučit. Jiné aspekty výchovy a vzdělání pojednává v jiných dílech, proto jsou důležitou součástí výchovného programu madam de Genlis. Z Adély by tedy měla vyrůst ctnostná a vzdělaná dáma, kterou jednou bude dobrou manželkou a matkou.

Madam de Genlis byla ve své době velice populární, nejen ve Francii, ale také v Anglii. Přestože měla mnoho příznivců (převážně z řad odpůrců Rousseaua), našlo se i mnoho kritiků. Zároveň sama ve své knize kritizuje několik filosofů a autorů. V některé knihy sama označila za kritiku moderní filosofie a některých filosofů. V knize *La Religion* přímo popisuje, které autory nepovažuje za filosofy.

Jean-Jacques Rousseau

Emil

Obecně

Již na začátku knihy *Emil, čili o výchově* autor píše o lidské přirozenosti a výchově ve společnosti. Pokud bychom žili v přirozených podmínkách, naše lidská přirozenost by se rozvíjela, ale žijeme ve společnosti, jejíž součástí je jistá výchova. „Právě ta však vede k tomu, že je dítě postupně pohlcováno všeobecným rozkladem.“[67] Tato výchova ve stavu společenském je tím, co kazí naši prvotní dobrotu. „Všechno jest dobré, jak to vyšlo z rukou Původce světa, vše kazí se pod rukama lidskýma. Člověk nechce nic tak, jak to zplodila příroda, ba ani člověka…“[68] Na rozdíl od madame de Genlis nebere dětství jako něco, co by mělo být překonáno, ale jako periodu života.

Celé dílo je rozděleno do pěti knih. Kniha první se věnuje novorozeným dětem až do doby, kdy se naučí mluvit. Zde se věnuje roli vychovatele a jeho výběru, péči o novorozené děti, důležité roli prostředí, ve kterém je dítě vychováváno, roli matky, otce a kojné a kniha končí pojednáním o řeči a jak se ji děti nejlépe naučí. V knize druhé Rousseau pojednává o výchově dětí od doby, kdy se naučí mluvit až po dvanáctý rok jejich života. Na začátku se krátce věnuje řeči, roli bolesti ve výchově dítěte a následně svobodě a štěstí, jelikož šťastný pocit svobody léčí mnoho ran.[69] Následně zde popisuje, jak máme vychovávat děti bez zloby a výčitek a jaké může mít za následky opak, který je v této době rozšířenou a velmi podporovanou součástí výchovy. Také je zde popsán známý příklad se zahradníkem, kde Rousseau popisuje to, jak máme děti seznámit s konceptem majetku. Následně zde rozebírá tresty pro chovance a co bychom je (ne)měli učit, jako například cizí řeči, historii a pojednává zde i o výuce literatury a učení se textů nazpaměť.

V knize třetí se zabývá výchovou chovance od dvanácti let do patnácti let, tedy výchovou smyslů, získáváním nových vědomostí a nabytím svobody a nezávislosti na ostatních, tedy aby dítě bylo schopno vnímat a posuzovat samo sebe bez ohledu na jiné. V knize

---

[67] Veselý, Jindřich. *Jean Jacques Rousseau a problém "preromantismu": k otázce rozkladu osvícenského obrazu světa ve francouzské literatuře*. Praha: Univerzita Karlova, 1985, s. 62.

[68] Rousseau, Jean-Jacques. *Emil, čili, O vychování*. Přel. Krecar, Antonín. Vyd. 2., opr. a dopl. Přerov: Smutný, 1907, s. 49.

[69] Tamtéž, s. 103.

čtvrté se věnuje výchově od patnácti let až do sňatku. Rozebírá zde vášně, sebelásku, přechod do dospělosti, ale také náboženství, lásku a další. Čtvrtá kniha je věnována přechodu do dospělosti, vášním, náboženství, vkusu a dalším. V knize páté nalezneme popis výchovy dívek, popis Sofie, přípravu na manželství, přičemž její druhá polovina je věnována vztahu Emila a Sofie.

Postava Emila

Emil pochází z vyšší společenské vrstvy, bez ohledu na to je Emil zcela průměrný, je ztělesněním průměrnosti, důležité je to, že je sirotkem. Takto jsou veškeré jeho sociální vazby z předchozího sociálního prostředí nahrazeny vztahem s vychovatelem.[70] Emil žije isolovaně, nemá v podstatě žádné přátelé ani rodinu, pouze svého vychovatele a později je mu přiřazena ideální žena. Isolismus v tomto díle však není takový, jak ho autor popsal v *Rozpravě o původu nerovnosti*, kde je přirozený člověk ponechán napospas přírodě. Emil je tedy vytržen ze společenského stavu, ale jednou se do něj vrátí, ale už jako vychovaný jedinec. V případě Emila se tedy jedná o relativní přirozený stav, nikoli o čistý- „který se vyznačuje absencí sociálních vztahů, totiž vztahu komunikace.“[71]

V tomto pojetí je člověk vnímán jako individuální napodobenina společnosti. Emil má ve zkratce projít vývojem, který odpovídá historickému procesu, jímž prošlo lidstvo od „přirozeného stavu“ do „stavu pospolitého.“[72] Emilova cesta však není přesným zopakováním ontogeneze lidstva. V knize je popsána tak, jak se mohla a měla stát. Cílem výchovy Emila je naučil se být „člověkem, bude v případě potřeby tím, čím má býti kterýkoliv člověk, a změní-li osud jeho místo, bude vždy na místě svém.“[73]

Plánuje malého Emila nespustit z očí až do doby, dokud Emil nebude zcela samostatný. Ideální chovanec by měl podle Rousseaua pocházet z mírného podnebí, jelikož lidé pocházející odjinud se rozumem nevyrovnají Evropanům.[74] Zároveň je člověk pocházející z mírného pásu schopen se přizpůsobit jinému podnebí, což lidé z jihu či severu nedokáží. Chovanec by měl být ideálně z majetné rodiny a sirotkem, aby poslouchal pouze svého vychovatele. Další

---

[70] Veselý J.: *J.J. Rousseau a problém preromantismu*, s. 63.
[71] Röd, Wolfgang a KARÁSEK, Jindřich. *Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua*. Druhé, opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2020. ISBN 978-80-7298-254-7, s. 503.

[72] Veselý J.: *J.J. Rousseau a problém preromantismu*, s. 63-4.
[73] Rousseau J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 55.
[74] Tamtéž, s. 68.

podmínkou pro ideálního chovance je nebýt nemocný či hubený. Pokud by vychovatel převzal nemocného chovance, zaměnil by svůj vychovatelský úkol za úkol nemocničního dozorce a mařil by tak čas, který chtěl vynaložit ke zvýšení ceny života, ošetřováním života zbytečného.[75] Jedním z problémů nemocného chovance je to, že se příliš zabývá svém tělem a strachuje se o své přežití, což škodí jeho duševnímu vychování. Neboť čím slabší je tělo, tím více poroučí, čím silnější, tím více poslouchá.[76]

O Emilovi se dále dozvídáme, že tedy bude vychováván na vesnici, k čemuž má Rousseau mnoho důvodů, které napříč knihou zmiňuje (viz. podkapitola Výchovné metody). Bude žít pouze v prosté světnici, která nebude nijak vyzdobena, bude se zde nacházet pouze odolný a nezbytný nábytek, jelikož Emil zde stejně nebude trávit mnoho času a později si případně světnici vybaví a upraví sám.

Výchovné metody

V tomto díle pozorujeme Emila od doby, kdy byl nemluvně až do dospělosti. Je zde popsána detailně jeho výchova, vzdělání, co a jak se má kdy naučit. Píše zde o všem, co se v chovancově životě děje a co se učí, od řeči, přes poznání a ctnosti, až po přípravu na manželství. „Vychovává svého imaginárního studenta „podle přírody“, aby získal zpět část celistvosti a soběstačnosti, kterou přírodní člověk ztratil, když vstoupil do občanské společnosti.“[77] Emil bude umět vytvářet své vlastní myšlenky, přemýšlet nad věcmi, bude vzdělaný, bude schopný žít v společnosti, bude morální, ctnostný, bude veden k víře a pozná náboženství a ve vhodný čas si najde ideální partnerku, o které Rousseau píše v páté knize.

V kontextu Rousseauovy filosofie je termín výchovy pojímán v širším významu, než jsme běžně zvyklí. V této době bylo zcela běžné zahrnovat do pojmu výchovy i výchovu smyslového vnímání. Rousseauovi vrstevníci se zabývali výchovou právě v tomto smyslu, tedy zkoumali poznání a s ním související počátek řeči. Jedním z nejznámějších výsledků tohoto výzkumu je Condillacova socha, na kterou Rousseau naráží v první knize Emila. Condillacova socha je teoretickým experimentem, v němž figuruje oduševnělá socha, na které zkoumá, jak který smysl přispívá našemu vnímání. „S tím, že počitky jsou prožívány jako slastné či trýznivé,

[75] Tamtéž, s. 69.
[76] Tamtéž, s. 69.
[77] Nichols, Mary P. “*Rousseau’s Novel Education in the Emile*”. *Political Theory*, vol. 13, no. 4, 1985, pp. 535–58, s. 535.

souvisí to, že člověk není určen jako nezaujatý subjekt počitků, nýbrž je určen potřebami.“[78] Stejně jako u Rousseaua tyto potřeby způsobují neklid a touhu. „Výchova je podle Rousseaua špatná, nebereme-li dodatečně v úvahu povahu vychovávaného, to znamená, dává-li přednost teorii před mravní praxí, vědám před ctností, neužitečným znalostem před znalostmi užitečnými, je špatná, snaží-li se vštípit vědění a schopnosti, aniž by je vázala na opravdové potřeby, nebo nečiní-li tak správným způsobem, tj. způsobem, který odpovídá chovanci, a odsuzuje-li nakonec chovance pasivně, zatímco opravdové učení spočívá přece v tom, že chovanec je veden k samostatnému učení.“[79] Hned v první knize Rousseau upozorňuje na to, že svou výchovu bychom vždy měli přizpůsobit tomu, čím se má chovanec v budoucnosti stát. Podle Rousseaua musíme brát během správné výchovy v úvahu povahu vychovávaného, tedy dávat přednost mravní praxi před teorií, ctnostem před vědou a užitečným znalostem před neužitečnými, je potřeba vázat vědění a schopnosti na opravdové potřeby.[80]

Jelikož se rodíme slabí, bez rozumu a bez potřebných schopností k přežití, vše získáváme výchovou. „Tohoto vychování se nám dostává přírodou, lidmi nebo věcmi.“[81] Jediný způsob k dosažení našeho cíle je žít tak, aby si tito tři učitelé neodporovali, musí směřovat ke stejnému cíli, takový jedinec je správně vychovaný.

Rousseau vloží Emila do takového prostředí, kde je vychováván přirozenou cestou. Tato cesta ho dovede k pospolitým hodnotám. Emil se všechny své lekce musí naučit ze zkušenosti a skutečných situací, stejně jako lidstvo. Během své výchovy se Emil sice rozhoduje svobodně, ale celý jeho svět je zkonstruovaný jeho vychovatelem přesně tak, aby Emil dospěl k požadovanému cíli.

Jedním z důležitých aspektů při výchově je určení stavu, ke kterému chceme výchovou mladého studenta dovést. Musíme určit, zda chceme vychovat člověka přirozeného či člověka občana. Člověk přirozený je sám jednotou, je celkem, který nemá vztah k jinému, pouze k sobě. Zatímco člověk občan je jednotou zlomku.[82] Pokud se rozhodneme pro výchovu občana, musíme brát v úvahu jeho budoucí prostředí, ve kterém bude žít. Příklady občana Rousseau popisuje pomocí příběhů z antického Řecka a Říma, v těchto příbězích byli lidé schopni obětovat mnoho, dokonce i životy svých synů za to, aby přispěli společnosti, ať už v oblasti politiky, či během války. „V řádu společenském, kde každý má své místo musí pro ně býti

[78] Röd, W.: *Novověká filosofie. II*, s. 264.
[79] Tamtéž, s. 499-500.
[80] Tamtéž, s. 499.
[81] Rousseau J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 48.
[82] Tamtéž, s. 50.

vychován.“[83] Důležité je se vždy rozhodnout a držet se tohoto rozhodnutí. Pokud se ocitneme mezi těmito dvěma stavy, nebudeme ani člověkem, ani občanem, nebudeme užiteční sobě, ani druhým.[84] V této situaci se podle Rousseaua nacházejí Francouzi a Angličané. Odstranění těchto sporů je klíčem ke štěstí člověka.

Správné vychování spočívá ve cviku, proto správnou výchovu poznáme tak, že tito lidé dovedou nejlépe snášet štěstí a neštěstí života.[85] Důležitou součástí výchovy je naučit dítě zvládat strasti, nikoli je pouze pociťovat, musíme ho naučit chránit se. Rousseau varuje před příliš opatrnými rodiči, kteří se snaží zamezit smrti dítěte, která je přeci nevyhnutelná. „Nejedná se tak o to, aby nezemřelo, nýbrž o to, aby dovedlo žíti.“[86]

V první knize se Rousseau věnuje novorozencům. Popisuje, jak děti již od malička „upravujeme“. Například to, jak se zabalují do různých deček, tak, že se nemohou přirozeně hýbat, nemohou natahovat ruce ani nohy. Tyto praktiky zabraňují správnému oběhu krve, šťáv a zabraňují dítěti nabírat sílu. Proto autor upozorňuje na to, že člověk občanský se rodí a žije v otroctví, naše moudrost pochází z otrockých předsudků, všechny naše zvyky nejsou leč poddajnost, nucení a tlak.[87] S pojmy vlády a otroctví se setkáváme již odmalička, jsou to naše první pojmy, ještě dříve, než se naučíme mluvit.

Buď činíme my, co se líbí dítěti, nebo žádáme, aby činilo, co chceme my, střední cesty není.[88] Toto platí o všech aspektech dětství, ať už se jedná o jejich pláč a naše snaha je ukolébat, nebo o tresty, se kterými se setkávají dříve, než je mohou pochopit. „Tak vléváme záhy do jeho mladistvého srdce vášně, které připisujeme potom přírodě a když dali jsme si dříve práci, abychom je učinili zlým, naříkáme potom, že je nalézáme zlým.“[89] Mezi vášně, které vznikají špatnou výchovou a vedením, patří i dětská svéhlavost. Svéhlavost vzniká jednou ze dvou chyb při výchově, první z nich je pedantství, před kterým Rousseau často varuje a druhou chybou je příliš uvolněná výchova, tedy že chovanec je tím, kdo poroučel a rozkazoval.

Následně autor kritizuje matky, které se o své dítě nestarají samy, ale mají například kojnou, druhým extrémním případem jsou matky, které si ze svého dítěte dělají modlu. Druhý případ pouze vyústí v to, že dítě není připravené na pozdější život, a tak se mu všechny strasti,

[83] Tamtéž, s. 52.
[84] Tamtéž, s. 50.
[85] Tamtéž, s. 55.
[86] Tamtéž, s. 56.
[87] Tamtéž, s. 56.
[88] Tamtéž, s. 62.
[89] Tamtéž, s. 63.

před kterým bylo uchráněno v dětství vrátí v dospělosti. Tyto matky Rousseau přirovnává k řecké mytologické postavě Thetis, jelikož tyto kruté matky ponořují své děti do slabosti.[90] Nicméně, výběr kojné je nesmírně důležitý, jelikož tato žena je naším prvním vychovatelem, proto je její fyzická forma stejně důležitá jako její povaha. Důležitou součástí výchovy je prostředí, dítě by mělo být vychováno na vesnici, kde je čerstvý vzduch, který je prospěšnější než vzduch městský. Města jsou záhubou lidského pokolení, rody ve městech hynou a kazí se, klíčem k jejich obnově jsou vesnice, proto bychom tam měli své děti posílat.[91]

Stejné povinnosti ukládá otcům, na které apeluje, aby své syny vychovávali sami, protože žádný vychovatel nemůže nahradit roli otce. Ale pokud otec najmout vychovatele, první podmínkou by mělo být to, že tento vychovatel nebude chtít pracovat za mzdu, jelikož se jedná o vznešené povolání. Další podmínkou je správné vychování vychovatele, vychovatel by měl být vychován pro svého chovance, stejně jako služebníci pro svého pána.[92] Ideální vychovatel by měl být mladý člověk, kdyby to bylo možné, Rousseau by byl nejspokojenější, kdyby vychovatelem mohlo být dítě, aby se mohlo lépe spřátelit s chovancem a užívat si stejné aktivity.

Před koncem první knihy Rousseau shrnuje čtyři hlavní zásady výchovy. První zásadou je, abychom děti nechali „užívat všech jejich sil, které jim příroda dává.“[93] Druhou zásadou je, abychom jim napomáhali získat potřebnou inteligenci a sílu, dle třetí zásady jim máme poskytovat pouze užitečné rady a pomoc. Čtvrtá zásada připomíná, abychom studovali jejich řeč a jejich znamení, abychom ve věku, kdy se neumějí přetvářet, rozeznávali v jejich tužbách to, co pochází bezprostředně z přírody a co z umíněnosti.[94] Je tedy velice důležité, abychom dětem nechávali co nejvíce svobody. K tématu svobody v dětské výchově se Rousseau vrací i v knize druhé, tentokrát ve spojení se štěstím. Je velmi důležité, abychom děti nechávali v přítomnosti a nesužovali je starostmi, které by mohly přijít v budoucnu. Musíme nechat děti být šťastné a veselé, neboť v opačném případě prožijí celý život ve strachu z budoucnosti. I díky tomu děti rozvinou svůj vztah k sobě samým, naučí se žít jako jednotlivec. Ve chvíli, kdy se stává samostatným jedincem, lze ho považovat za bytost morální.[95] Musíme děti nechat být

[90] Tamtéž, s. 61.
[91] Tamtéž, s. 76.
[92] Tamtéž, s. 65.
[93] Tamtéž, s. 86.
[94] Tamtéž, s. 86.
[95] Tamtéž, s. 103.

šťastné, dokud je to možné, aby si užili své dětství, aby si užili této veselé etapy života, než pomine.

Na závěr kapitoly rozebírá učení řeči u dětí. Upozorňuje na rozdíly mluvy dětí městských a dětí žijících na venkově. Děti, které žijí ve městech a jsou vychovávané v pokojích, nejsou nuceny mluvit jasně a zřetelně, protože jsou obklopené vychovateli, kteří se snaží porozumět tomu, co se děti snaží říct. Matky, které vychovávají své děti na venkově, nejsou celý den u dětí, a proto jsou děti nucené se brzy naučit mluvit jasně, aby jim bylo rozumět na větší vzdálenosti, a naučit se adekvátně upravovat hlasitost. Tento rozdíl je také způsoben tím, že městské děti jsou často nuceny učit se nazpaměť spoustu textů, kterým pořádně nerozumí, a snaží se je přeříkávat i za cenu špatné výslovnosti. Nesmíme také zapomínat na to, že nesmíme děti nutit mluvit příliš brzy, jinak se nenaučí artikulovat správně, avšak nesmíme jejich mluvu ponechat bez povšimnutí, protože děti, které začnou mluvit později budou mít také špatnou výslovnost.

První kniha se tedy zabývá výchovou dítěte od narození až po dobu, kdy se naučí mluvit. V této části Rousseau vysvětluje nejen roli rodičů a vychovatele, ale podává i návod, jak vybrat správného vychovatele a kojnou. Píše zde o roli vzduchu během výchovy a porovnává výchovu ve městě a na vesnici. Vychování člověka začíná jeho narozením, dříve, nežli mluví, dříve, nežli chápe, již se vychovává.[96] Ke konci první knihy se věnuje řeči, jak vzniká a jak se vyvíjí a opět ukazuje rozdíly v řeči dětí vychovávaných na vesnici a ve městě. Shrnuje zde základní zásady správné výchovy. Také zde reaguje na Condillaca, podává příklady převážně z antické mytologie a zmiňuje zde vášně. Mimo popis ideálního vychovatele se zde věnuje i popisu ideálního chovance.

V druhé knize se autor zabývá dětským obdobím od chvíle, kdy se naučí mluvit až do dvanáctého roku. „Dítě ve věku od dvou do dvanácti let se učí pouze to, co je nezbytné nebo bezprostředně vnímatelné: jeho „morální“ výchova se omezuje na předměty, které se týkají jeho samotného a jejichž srozumitelnost je nezpochybnitelná.“[97] Skutečnému morálnímu vzdělání se mu dostává až později. Dále píše, že problémem jeho doby je to, že lidé zaměňují dítě, které činíme šťastným, s dítětem zkaženým. Doba dítěte od narození až po dvanáctý rok je nejvíce

[96] Tamtéž, s. 79.
[97] Masters, Roger D. *The political philosophy of Rousseau*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1976, s. 20.

klíčová, a proto je třeba dbát na výchovu a vyvarovat se chyb, které mohou mít pro budoucí život dítěte velké následky.

Poté co se děti naučí mluvit, nahradí svůj křik (první řeč) slovy, křik se znovu dostaví pouze v případě, že by bolest byla příliš živá a řeč ji nemohla vyjádřit.[98] Pokud děti křičí i po tom, co se naučí řeč, je to vinou lidí v jejich okolí. U bolesti se autor na pár odstavců ještě pozastaví. Dle jeho názoru, v případě, že se dítě poraní, neměli bychom panikařit, jinak bychom paniku přenesli i na dítě. Měli bychom tedy zůstat v klidu, jelikož v opačném případě jeho strach bolí více než samotné zranění.[99] V návaznosti na nemocné chovance rozebírá Rousseau úlohu lékařství. Souhlasí s Lockem v jeho tvrzení, že bychom dětem neměli dávat léky na lehká onemocnění nebo jako prevenci.[100] Lékař by měl být zavolán pouze ve velmi vážných případech. Poněvadž dítě, které nedokáže udržovat své zdraví, mělo by se naučit být nemocným, jako následek špatné péče o sebe. Zároveň zde opět naráží na příliš strachující se rodiče, je potřeba, aby se děti občas zranily a poznaly bolest. Bolest je součástí života, proto je jednou z prvních věcí, kterou bychom se měli naučit snášet. Neznamená to však, že bychom měli nechat děti volně pobíhat na všech místech a bez dozoru. I v této části Rousseau upozorňuje na důležitost vyrovnanosti, tedy nebýt ani příliš laxní, ale ani se nesnažit dítě permanentně chránit před všemi nástrahami světa. V případě druhého extrému hrozí, že děti vyrostou neznalé těchto nástrah a stejnak je pocítí v dospělém životě, ale nebudou na ně tak dobře připravené. Tento způsob nazývá Rousseau pedantickým vyučováním, což je: „Pokud vyučujeme děti, čemu naučí se lépe samy a že zapomínáme na to, v čem bychom je měli cvičit sami.“[101]

Po části, kde Rousseau rozebírá svobodu a štěstí u dětí, se začne zabývat moudrostí, která je cestou k pravému štěstí. Lidské štěstí nespočívá ve snížení svých přání, ani v jejich zvětšení. Musíme svá přání a tužby upravit tak, aby zahrnovaly pouze věci, které jsou v našich silách, tedy vynechat ty části, které nemůžeme nijak ovlivnit. Musíme vůli a moc přivést k úplné shodě, jen když jsou všechny síly činné, zůstane naše duše klidnou.[102] Zde se autor opět vrací k přirozenému stavu a poznamenává, že čím více člověk zůstává v přirozeném stavu, tím méně jsou jeho moc a tužby vzdáleny. Musíme tedy žít tak, aby naše tužby nepřevyšovaly naše síly, protože svým namáháním, abychom zvětšili své štěstí, měníme jej v bídu.[103] Ve třetí knize autor

[98] Rousseau, J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 101.
[99] Tamtéž, s. 102.
[100] Locke, John. *Some thoughts concerning education*. 7. London: J & A Churchill, 1712, s. 32.
[101] Rousseau, J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 102.
[102] Tamtéž, s. 105.
[103] Tamtéž, s. 107.

rozebírá štěstí i u dospělých. Připomíná, že bychom se neměli nechat oklamat jinými lidmi, protože ti, kteří se hodně smějí, mluví, chodí na zábavy jsou většinou nešťastní a snaží se oklamat ostatní a zakrývat svoji nelibost. Opak je pravdou, ten, kdo mluví málo a směje se málo a zavírá své štěstí do svého srdce, je opravdu šťastný.[104] Pravdou je to, že klidné a mírné žití je to šťastné, protože nedovolí touze vzrůst.

Následně se vyjadřuje k výchově rozumem, kterou podporuje Locke.[105] Tuto výchovu autor nepodporuje, protože pokud by děti poslouchaly rozumu, nepotřebovaly by výchovu.[106] Děti však v tomto věku netuší, co je dobré, zlé, nebo proč je poslušnost povinností přesto, že se jim to snažíme vysvětlit slovy, hrozbami o následcích, či naopak jim slibujeme odměnu, se to může zdát, jako výchova rozumem. Pokud v dětech vyvoláme strach ze špatného chování, dospějeme pouze k tomu, že se děti více snaží, abychom nepřišli na jejich špatné chování, takže mají důvod naučit se lhát a předstírat. V tomto věku děti nemají ponětí o konceptu povinnosti. V návaznosti na tyto praktiky kritizuje dosavadní metody výchovy „…od té doby, co se zabývá lidstvo vychováváním dětí, nenalezl se žádný jiný prostředek k jejich vedení než řevnivost, žárlivost, zášť, lakota, podlý strach, nejnebezpečnější to vlastnosti, které pronikají duši nejrychleji a nejspíše ji mohou zkaziti dříve ještě, než tělo se ustálilo.“[107]

Krátce zde narazí i na pokusy o panoptikální výchovu. Rousseau tvrdí, že neustálý dohled nad dítětem vede pouze k tomu, že se bude chovat ještě divočeji, když bude na chvíli ponecháno o samotě. Je potřeba, aby se děti učily zkušeností a nikoli rozumem, v tomto období je nelze považovat za mravní bytosti, proto nechápou koncept zlých činů, akorát se snaží dělat je v utajení, aby unikly trestů od svých vychovatelů či rodičů. I v této části Rousseau podává příklad s dětmi z města a dětmi z vesnice. Dítě vychované ve městě a pod stálým dohledem, natropí o samotě mnohem více nezbedností než všechny děti z jedné vesnice dohromady. Zde je již několikátý příklad toho, že Rousseau upřednostňuje výchovu na venkově, příklady jsme viděli v části o prostředí, ve kterém děti vyrůstají, ale i v rámci vyvíjení řeči.

Doba od narození až po dvanáctý rok dítěte je nejdůležitější, zvyky a hodnoty, které si zde dítě osvojí nelze změnit v pozdějším životě. Proto první výchova musí být negativní, nezáleží na poučování o pravdě či ctnostech, jde o záchranu dobrého srdce. Při výchově musíme

[104] Tamtéž, s. 291.
[105] Racionální výchově se Locke věnuje ve své knize *Some thoughts concerning education*.
[106] Tamtéž, s. 116.
[107] Tamtéž, s. 119.

jednat bez afektu, nesmíme dítěti dát najevo naše zklamání či polekání, musíme ho nechat co nejvíce v přirozenosti a rozhodně nesmíme jednat bez uvážení.

Rousseau pojímá vášně zcela jinak než de Genlis. Jako první příklad uvádí výbuch hněvu, pokud dítě bude něčeho takového svědkem, máme mu vysvětlit, že tento člověk je nemocný, je to mnohem užitečnější vysvětlení nežli zdlouhavé kázání. V případě, že nás dítě rozzlobí a neovládneme svůj hněv, máme mu říct: „Dítě, připravilo jsi mi nemoc.“[108] Nicméně musíme mít na paměti, že každé dítě je jiné a podle toho bychom měli upravovat jeho výchovu, co však zůstává stejným je fakt, že nejdřív musíme být pány sami sebe, než se staneme pánem dítěte.

I přes důležitou roli svobody ve výchově, prvním pojmem, který bychom děti měli naučit je majetek. Tuto myšlenku aplikuje na skutečný příklad s Emilem. Za majetek dítěte však nemáme považovat jeho oblečení, nábytek či hračky, protože ani neví, proč je vlastní, byly mu darovány a dar je smlouvou a dítě ještě netuší, co je smlouva.[109] Následuje poněkud slavný případ Emila a jeho zahrádky. Děti, které vyrůstají na vesnici sledují ostatní, jak pěstují na poli a později chtějí napodobit dospělé lidi. Proto si jednoho dne Emil vybere kousek půdy, do které si zasadí boby, o zahrádku se poctivě stará. Avšak jednoho dne přiběhne za vychovatelem rozrušený, protože všechny jeho rostlinky jsou vytrhány a celý záhonek je zničený. Nakonec se ukáže, že na tomto kousku půdy měl zahradník zaseté dýně, které byly poněkud vzácné a nelze je nahradit. Emil je všechny vykopal a zničil, a způsobil tak mnohem větší škodu zahradníkovi než zahradník jemu. Následně zahradník Robert vysvětluje Emilovi, že každý má svou půdu, kterou buďto dostal po rodičích či si ji sám pořídil a nikdo nesahá na zahrady svých sousedů. Nakonec se domluví tak, že Robert přidělí kus své zahrady Emilovi, který se o něj bude starat a zahradník dostane polovinu úrody. „Odtud až ku právu majetku a k výměně jest jen jeden krok…“[110] Všichni vychovatelé by tento příklad měli mít na paměti, protože musíme myslet na to, že všechny naše lekce bychom měli demonstrovat skrze činy, nikoli o nich pouze kázat, ale musíme své lekce přizpůsobovat povaze svých chovanců. Díky této situaci Emil nikdy nezapomene, co je vlastnictví či výměna.

Pokud se nám dostane zvláště mrzutého či neposlušného chovance, Rousseau uvádí několik trestů, které můžeme použít. Například pokud dítě rozbije okno ve svém pokoji, necháme ho neopravené, pokud rozbije nějaké nářadí, nedáme mu hned nové, aby pochopilo,

[108] Tamtéž, s. 125.
[109] Tamtéž, s. 127.
[110] Tamtéž, s. 129.

jaké nepříjemné následky má jeho chování. Musíme stále zachovat klid a nerozhněvat se a nenadávat dítěti. Pokud dítě rozbije okno znovu po tom, co jste ho vyměnili, měli bychom ho zavřít do temné místnosti bez oken, kde může křičet a nikdo ho neuslyší. Když se dítě unaví a přestane křičet, přijde za ním služebník, kterého bude prosit, aby ho vysvobodil, ten však odmítne a odpoví: „Mám také okna, která si musím zachrániti."[111] V této místnosti bychom dítě měli nechat několik hodin, aby mělo čas přemýšlet. Potom za ním pošleme někoho, kdo mu poradí, aby s námi učinil smlouvu o tom, že pokud ho osvobodíme, tak už nebude rozbíjet okna. Dítě pro nás dá poslat, vytvoří s námi dohodu a my jako vychovatele ji máme přijmout a dítě nechat jít.

Následně zde Rousseau pojednává o vyučovaných vědách. Například studium cizí řeči nedoporučuje v tomto věku, protože řeč není pouze učení se slov, ale řeči mění zvyky, zároveň i myšlenky, které představují.[112] Zatímco rozum je všem společný a všude stejný, duch se liší podle nářečí a řeč všech národů se mění podle mravů.[113] V tomto dětském období ještě děti příliš nerozumí myšlenkám, proto kdyby mělo umět dvě řeči, muselo by umět porovnávat myšlenky, čehož ještě není schopné. Opět zde narážíme na důležitou zásadu dětské výchovy, tedy že nesmíme děti učit věcem, kterým nerozumí a nezahrnovat je velkými myšlenkami, které je pouze zmatou. Dále Rousseau varuje před vyučováním zeměpisu, který je také nepraktický. Děti se ho učí pouze na mapách, učí se názvy zemí a tak dále, ale přesto si nedokážou tato města představit nebo díky studiu zeměpisu dojít z jedné země do druhé bez toho, aniž by se ztratily. Při výuce historie narážíme na podobnou situaci, historie se neskládá pouze ze souhrnu událostí, ale je potřeba učit i příčiny a následky, stejně jako morálku těchto událostí. Většinu těchto pojmů ještě děti v tomto věku nechápou.

Jako další téma řeší autor učení knih a říkanek nazpaměť, stejně jako madam de Genlis nesouhlasí s tím, aby se děti učily různé texty nazpaměť. Také kritizuje velmi populární Lafontainovy bajky, které se děti běžně učí. Tyto bajky by měli číst dospělí lidé, protože přes veškerou snahu jsou jejich poučení příliš komplikovaná pro děti. Děti potřebují čistou pravdu, proto jim většina dětí nerozumí, což je dobře, protože morálka v nich je tak smíšená a jejich věku nepřiměřená, že by je vedla spíše ku hříchu než ke ctnosti.[114] Další metodou, na kterou se Rousseau shodne s madame de Genlis, je čtení, oba učí své děti číst, ale nenutí je, aby jim četbu neznechutili. Do určitého věku je čtení pro děti nudné a čím více je budeme nutit, tím více jim

[111] Tamtéž, s. 130.
[112] Tamtéž, s. 140.
[113] Tamtéž, s. 140.
[114] Tamtéž, s. 145.

tuto prospěšnou dovednost zprotivíme. Přesto zde odmítá Lockovu metodu, Locke chce, aby se dítě naučilo číst pomocí kostek.[115] To však Rousseau odmítá a tvrdí, že klíčové je vzbudit v dětech touhu po učení. Rousseau pojednává také o vědychtivosti, tu lze u dětí vyvolat bez toho, aniž bychom je nutili. Máme děti nechat pozorovat přírodní zákony, klást jim otázky uměřené jejich věku a děti se tak samy začnou zajímat o vědu. Tuto svou metodu Rousseau ne vždy dodržuje a občas používá i manipulaci k tomu, aby se probudily zájmy, které nevznikají spontánně.[116]

Rousseauova metoda nečinnosti, kterou popisuje, spočívá v nevyvíjení tlaku na dítě, aby se něco naučilo. Emila vede k tomu, aby sám měl zájem o četbu a aby se v ní zdokonaloval. Pokud chceme, aby náš chovanec nabyl rozumu, musíme posilovat jeho síly. Silné a zdravé tělo je základem pro dobrý rozum a moudrost.

Na rozdíl od madam de Genlis Rousseau doporučuje, abychom dítě nechali myslet samo za sebe. Abychom nepřebírali veškerá jeho rozhodnutí, protože „vede-li jeho ruce vždy hlava vaše, stane se mu hlava jeho neprospěšnou.“[117] Tedy cílem rousseauovské výchovy je mít rozum mudrcův a sílu athletovu.[118]

Na konci druhé knihy Rousseau píše o bystření smyslů, což touto dobou bylo součástí výchovy. Začíná hmatem, který neustále cvičíme, a proto ho nepotřebuje nijak zvlášť vzdělávat. Nicméně doporučuje, abychom s dětmi hráli různé hry i potmě, aby si zdokonalily hmat a přestali se bát tmy. Tento strach z noci a tmy vzniká právě proto, že nejsme schopni vidět vše, co nás obklopuje. Naučit se nedůvěřovat svému zraku je důležité i z toho důvodu, že zrak nás klame. „Zrak jest ze všech našich smyslů nejméně spolehlivý, protože sahá nejvíce do dálky, a protože velmi dlouho předcházeje všem ostatním smyslům.“[119] Proto musíme zrak vždy doplnit hmatem. Zrak lze také trénovat, například kreslením, ale pouze kreslením přírody a předmětů, které jsou skutečné. Následně se Rousseau věnuje sluchu, který je spojený s řečí. „Člověk má tři druhy hlasu, totiž hlas mluvící čili artikulovaný, hlas zpívající či melodický a hlas pathetický čili akcentovaný, který slouží za mluvu vášním a oživuje zpěv i slovo.“[120] Tyto tři druhy mají děti i dospělí lidé, avšak s tím rozdílem, že děti je ještě nedokáží spojit. Při výuce řeči musíme dbát na to, abychom dítě naučili správně artikulovat, aby správně vyslovoval a používal správné

[115] Tamtéž, s. 150.
[116] Röd, W.: *Novověká filosofie. II*, s. 500.
[117] Rousseau, J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 151.
[118] Tamtéž, s. 153.
[119] Tamtéž, s. 178.
[120] Tamtéž, s. 188.

gramatiky, nejdříve je třeba ho takovým věcem učit na jednoduché řeči, které rozumí. Pokud ho učíme zpěv, je opět důležité, aby se začínal učit na jednoduchých písních. Dalším smyslem je chuť, Rousseau zde píše, že je přesvědčen, že potraviny, které nám nejvíce chutnají, jsou pro nás nejzdravější.[121] Dětem bychom měli dávat pouze jednoduchá jídla, které nejsou příliš kořeněná, aby si co nejdéle zachovaly svoji přirozenou chuť. Autor netvrdí, že se jedná o nejzdravější způsob, ale rozhodně se jedná o ten nejpřirozenější způsob stravování. V případě sluchu, hmatu či zraku existuje mnoho věcí, které opomineme ať už proto, že nás nezajímají nebo jsme je nezaznamenali, ale neexistuje snad nic, čeho bychom si nevšimli v případě chutě. „Labužnictví jest vášní dětskou“[122], je to přirozený pud, zatímco „titěrnost“ je jeho opakem, který si osvojíme v dospělosti. Labužnictví je vášní, kterou dítě překoná hned, jak se u něho objeví jiné vášně, titěrnost je opakem labužnictví, je to schopnost překonat své vášně k jídlu, jíst zdravě a střídmě. K tomu bychom měly vést i dívky, které také mají labužnictví, ale musíme je naučit ho ovládnout. Pokud se však stane, že toto labužnictví přetrvá do dospělosti, může to mít nepříjemné následky, protože takový člověk je ovládán svým žaludkem a pro něj nevidí nic jiného. Stejně jako zrak doplňuje hmat, tak chuť je doplňována čichem. Čich „rozčiluje silně nervy a působí tudíž i na mozek.“[123] A přesto, že trvá jenom chvíli, může v nás jeho pocit zůstat velice dlouho. Protože čich je smysl obraznosti, není v útlém dětství příliš aktivní, stejně jako obraznost dítěte. Následně zde pojednává o „šestém smyslu“ tedy sensus communis, který povstává z dobře řízeného užívání ostatních smyslů, a protože nás poučuje o přirozenosti věcí shrnutím všech zjevů jejich.[124]

Rousseau rozlišuje dva typy rozumu, prvním je rozum smyslový neboli dětský, který spočívá ve tvoření idejí jednoduchým shrnutím více pocitů smyslových, druhým je rozum intelektuální neboli mužský, který spočívá ve tvoření idejí složených shrnutím více idejí jednoduchých.[125] V patnácti letech Emil bude umět tvořit své pojmy, bude umět odpovídat s rozvahou, „Emil má málo vědomostí, vědomosti však, které má, jsou v pravdě jeho, neví nic polovičatě.“[126] Vědomosti, které má jsou pouze fyzické, nezná dějepis, metafyziku ani morálku, zato zná geometrii a podobně. Má ducha universálního, „otevřeného, rozumného, ku všemu schopného a jak praví Montaigne, ne-li vzdělaného tož vzdělavatelného.“[127] Důležité však je,

[121] Tamtéž, s. 191.
[122] Tamtéž, s. 193.
[123] Tamtéž, s. 198.
[124] Tamtéž, s. 199.
[125] Tamtéž, s. 199.
[126] Tamtéž, s. 265.
[127] Tamtéž, s. 265.

že Emil má své vědomosti, je nezávislý, svobodný a posuzuje sám sebe bez ohledu na ostatní, je zcela nezávislý na jiných. Svoji svobodu také utvrzuje tím, že se zajímá pouze věcmi, které může změnit, a je smířený s tím, co nemůže nijak ovlivnit. V tuto chvíli má Emil pouze ctnosti, které se vztahují k němu samému, následně však začne vstupovat do společnosti a tím vystupovat ze sebe.

Ve čtvrté knize se zabývá věkem od patnácti let až k ideálnímu sňatku. Kapitola začíná pojednáním o dospívání. Rousseau tvrdí, že se rodíme dvakrát, jednak k jsoucnosti a podruhé k životu.[128] Tímto druhým zrozením autor myslí dospívání, kdy se tělo mění z dětského na dospělé, taktéž se mění naše starosti a další aspekty. Nicméně vášně jsou tím, co nám pomáhá zachovat se. Pramen vášní je přirozený, tyto vášně nám pomáhají zachovat sebe a svoji svobodu. Ostatní vášně nejsou přírodní, ale sebeláska je původem všech ostatních vášní, je vrozená a ostatní vášně jsou v určitém smyslu pouhými jejími modifikacemi.[129] Proto, abychom se zachovali, musíme mít lásku k sobě samému. Proto jsme přitahováni k těm věcem a lidem, které nám prospívají. Sebelásku lze také proměnit v ctnost a to tak, že ji rozšíříme mimo sebe k jiným lidem. „Naše láska k pokolení lidskému není ničím jiným než láskou ku spravedlnosti.“[130] Tím, že vyjdeme ze sebe a budeme se zajímat i o štěstí jiných lze lépe poznat, co je dobré a co je zlé. Prvním zájmem mudrce je on sám, ale hned po něm je jeho zájem štěstí všech.

Součástí dospívání je také to, že se již nevztahujeme k věcem, ale začneme se více vztahovat k lidem, a tak se začneme cítit jako bytost mravní, studování se podle svých poměrů k lidem je úkol na celý život.[131] Dalším znakem dospívání je probuzení se touhy po družce či druhovi. K lásce však musíme dospět a náš výběr druha pak záleží nejen na náklonosti, ale také na předsudcích a zvycích. Aby si chovanec našel vhodnou ženu, musí nejdříve vstoupit mezi lidi, a protože se v něm objevují nové city a vášně, nesmíme dovolit, aby se u něj objevila marnivost, zášť či závist. Nesmíme dovolit, aby byl okouzlen pozlátkem bohatších a začal jim závidět. Je důležité, aby nejdříve poznal lidi a až pak svět. Pokud bychom mladíka uvedli do bohatého světa plného pozlátka, mohl by začít litovat toho, že on takové bohatství nemá a začal by sám sebe posuzovat podle těch, kteří ho mají, začala by se v něm rozvíjet marnivost, vztek a závist a zapomněl by na všechno, co se naučil. Dalším příkladem špatné výchovy může být chlapec, který byl po celé své dětství středem pozornosti své rodiny, která mu vždy dopřála vše,

[128] Tamtéž, s. 269.
[129] Tamtéž, s. 271.
[130] Tamtéž, s. 320.
[131] Tamtéž, s. 273.

o co si řekl. Až takové dítě vstoupí do společnosti, kde nebude středem pozornosti a nikdo mu nedá vše, co si přeje, bude ztracené. Bude závidět lidem, kteří mají více než on, bude vzteklý, když nebude mít pozornost a bude mít stále větší a neutěšitelné přání, bude nešťastným zajatcem svého neukojitelného chtění a ztratí i svoji svobodu.

V šestnácti letech už chovanec ví, co znamená trpět, ale pouze ve vztahu k sobě, ještě si nedokáže představit, že stejně jako on trpí i jiní lidé. Zatím je tedy lhostejný ke všemu mimo sebe, ale musí se naučit soucitu, musí tedy vystoupit ze sebe. S tímto příchodem do společnosti je pravděpodobné, že Emil bude porovnávat sebe s ostatními a bude toužit po tom, aby byl lepší než ty, které potká, v tento moment se jeho sebeláska mění v samolásku. Musíme mu však ukázat všechny podoby lidí a různost společnosti. S těmito prvními pocity při styku s lidmi začíná mít chovanec jisté představy o dobru a zlu. Rousseau zastává názor, že morálka úzce souvisí s politikou. „Musíme studovati společnost podle lidí a lidi podle společnosti.“[132] Ve společnosti panuje nerovnost, zatímco v přirozeném stavu najdeme skutečnou rovnost. V této fázi je již chovanec dostatečně starý na to, aby vykročil ze sebe a pozoroval lidi kolem sebe, aby se naučil pozorovat a přemýšlet o společnosti. „Ať ví, že člověk přírodou jest dobrý, ať to cítí a ať posuzuje bližního svého podle sebe samého, ale ať vidí též, že společnost kazí lidi a zlými je činí…“[133] Teprve v tuto chvíli přichází čas na studium dějepisu a historie, kde můžeme přesně pozorovat skutky a činy lidí, to se však neobejde bez rizika. Podle autora spočívá nevýhoda historie v tom, že se soustředí pouze na to špatné, pokud je národ, kde jsou lidé šťastní, historie o něm nevypráví. Dalším problémem historie je to, že je upravená tím, kdo ji píše, občas i bez jeho vědomí protože „nevědomost nebo stranictví znetvořuje všechno.“[134]

V čtvrté knize se také zabývá náboženstvím a jeho rolí ve výchovně a životě člověka. V této části také vysvětluje, proč bychom neměli děti seznámit s bohem až do patnácti let. „Profession de foi“ vkládá Rousseau do úst fiktivnímu savojskému vikáři, který byl ovšem vytvořen podle vzoru reálných osobností, s nimiž přišel do styku v letech 1728-1729.“[135] Tento úsek jako takový je velmi důležitou částí tohoto díla. „Je to projev nejen proti ortodoxním dogmatům církve, ale také proti převládající filosofické nevíře té doby, kterou Rousseau vnímal se stejnou nelibostí.“[136] Podobnou kritiku filosofů a současné pedagogiky napsal také

---

[132] Tamtéž, s. 299.
[133] Tamtéž, s. 299-300.
[134] Tamtéž, s. 302.
[135] Röd, W.: *Novověká filosofie. II*, s. 495.
[136] Graham, Henry Grey. *Rousseau*. 8. Edinburg and London: William Blackwood, 1882. ISBN 31761004643839, s. 177.

v předmluvě ke hře *Narcisse ou l´Amant de lui-même*, kde píše: „Záliba v literatuře, filosofii a výtvarném umění ničí lásku k našim základním povinnostem a ke skutečné slávě.“[137] Místo filosofie bychom tedy měli hledat lásku k pravdě a tato „pravda leží ve věcech a nikoli v mém duchu.“[138]

V rámci čtvrté knihy, kdy tedy chovanec je skoro dospělí, připomíná Rousseau zásady a cíle výchovy. Musíme svého chovance naučit žít tak, aby byl sám se sebou spokojený, aby nezáviděl jiným jejich šťastnější osud. Především však musíme chovance připravit na svět a život. „Vidím-li, jak ve věku největší živosti obmezují se mladí lidé na studie pouze spekulativní a jak potom, bez nejmenší zkušenosti, bývají uvrženi téměř jedním rázem do světa a záležitostí světských, poznávám, že se tím prohřešujeme jak proti rozumu, tak proti přírodě a nedivím se již, že tak málo lidí dovede se ve světě pohybovati.“[139] Pokud tedy vychováváme děti pro život ve společnosti, nestačí pouze teorie a pár praktických dovedností, ale musíme je také naučit, jak jednat s lidmi a abychom se nenechali oklamat. Musíme je také naučit starat se o druhé, kteří to potřebují protože „vykonávání ctností společenských působí v lidském srdci lásku k lidstvu.“[140] Autor zde opět připomíná, abychom děti učili činy a ne pouze vysvětlováním a teorií.

V následující části autor pojednává o tom, jak bychom mladým lidem měli představit Boha a pojmy s ním související (stvoření, všudypřítomnost atd.). Svého chovance Rousseau učí o těchto pojmech, až když dosáhne patnácti let, aby chovanec již mohl přemýšlet a především mohl pochopit, co je mu vysvětlováno. Opět upozorňuje na to, že děti, které se víře naučí dříve, jí nerozumí, pouze odříkávají, co se naučily. Děti takto mohou získat nesprávnou představu o Bohu, která s nimi však zůstane až do dospělosti. Následně rozebírá otázku, jaké víře bude učit Emila, jelikož běžně to bývá víra otce dítěte. „[Emila] nepovedeme ani k tomu, ani k onomu, nýbrž učiníme ho schopným, aby si mohl voliti tu, ku které ho musí dovésti nejlepší užité jeho rozumu.“[141] I v Rousseauově pojetí náboženství můžeme sledovat jeho důraz na praktické hledisko. Rousseau byl vyznavač náboženství citu a pochyboval i o smyslu existence, ale pouze proto, aby objasnil, že takové myšlenky jsou nesnesitelné, je-li konfrontován s důvody, které takovou pochybnost opravňují, dává přednost klamu.[142]

---

[137] Rousseau, J. J.: *A Preface to ‘Narcisse*, s.547.
[138] Rousseau, J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 343.
[139] Tamtéž, s. 316.
[140] Tamtéž, s. 317.
[141] Tamtéž, s. 329.
[142] Röd, W.: *Novověká filosofie. II*, s. 498.

Tento vikář byl narozen do rodiny farmářů, která ho však dala na studia. „Zajisté ani rodiče moji, ani já nemyslili jsme vůbec na to, abych tímto svým studiem vyhledával, co jest dobré, pravé a užitečné, nýbrž abych naučil se pouze tomu, čeho třeba k dosažení kněžství.“[143] Dále popisuje svůj život kněze, který pro něj nebyl jednoduchý, až se dostal do bodu „nejistoty a pochybování, jak jej Descartes vyžaduje ku hledání pravdy.“[144] Dále popisuje, že tento stav není pro člověka přirozený a nevydrží v něm příliš dlouho, proto se vždy rozhodne. Vikář přiznává, že je lepší se klamat než něčemu nevěřit. Tato část bývá často diskutována a někteří tvrdí, že odráží víru Rousseaua. První část je věnována tomu, proč jediným náboženským vzděláním nezbytným pro přirozeného člověka je „theismus neboli přirozené náboženství“.[145] Také v této části pojednává o metafyzickém dualismu, svobodné vůli, o morálním instinktu, jelikož rozum nás může klamat, ale cit nás nikdy neklame.[146]

V tomto období je důležité přestat chovance vychovávat jako dítě, ale jako dospělého, je třeba mu prozradit všechna témata, která jsme před ním do teď tajili. Po tom, co ho seznámíme s bohem a vírou, musíme mu také představit lásku k druhým, výběr partnerky atd.

Na konci čtvrté knihy v podkapitole *Emil hledá Žofii a vstoupí do světa* popisuje mimo jiné mladou lásku. Na začátku podkapitoly kritizuje ty, kteří brání mladé lásce, jako by byla pouze pro starce. „Emil není stvořen, aby žil sám.“[147] Avšak i na tuto etapu života musí být chovanec připravený, aby byl schopný vejít do společnosti a chovat se v ní slušně a přirozeně. Ještě předtím, než začnou hledat ideální partnerku mu ji autor vylíčí, aby Emil mohl s touto fantazií porovnávat skutečné ženy. Rousseau také píše, že láska není nic jiného než „výplod obraznosti, lež, klam.“[148] Proto, pokud milujeme, milujeme pouze naši obraznost, naši představu o předmětu, ke kterému tyto myšlenky vztahujeme. Nesmíme mu však vylíčit partnerku, která neexistuje, jeho očekávání by měla být realistická. V tomto období člověka se probouzejí vášně, proto se je Rousseau snaží přesměrovat na hledání ideální ženy. „Tím, že tuto vášeň podporuje a směřuje ji k takové ženě, která je hodna lásky, brání Emilovi, aby si myslel, že skutečné potěšení najde pouze v souloži.“[149] I v tomto případě spoléhá Emil pouze na sebe, protože není ovládán tužbami. Musíme svého chovance chránit před tím, aby se nezkazil. Mohlo by se stát, že potká jiné chlapce, kteří takovouto výchovu nemají a než se nadějeme,

---

[143] Rousseau, J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 336.
[144] Tamtéž, s. 337.
[145] Masters, R. D.: *The political philosophy of Rousseau*, s. 58.
[146] Röd, W.: *Novověká filosofie. II*, s. 499.
[147] Rousseau, J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 413.
[148] Tamtéž, s. 415.
[149] Masters, R. D.: *The political philosophy of Rousseau*, s. 90-91.

budeme se vysmívat dobrým mravům a vše, co se naučil, bude považovat za dětskou výchovu, které se již nemusí držet. Proto bychom mladíka měli chránit spíše před marnivostí než před smyslností.[150] Proto by Emil ve svých dvaceti letech měl být schopný ubránit se podobným vlivům, či poznámkám od osob jiné výchovy či morálních hodnot, neměl by se nechat oklamat a pokud by bylo potřeba, bude mít vždy po ruce rady od svého vychovatele. Tito mladíci, kteří se ho budou snažit oklamat tak činí pouze proto, že si uvědomují, že Emil je lepší než oni a budou ho chtít snížit na svou úroveň. Tito mladíci „klamou sebe, aby oklamali tebe"[151], toto mu bude vychovatel připomínat.

Až se Emil začne začleňovat do společnosti, kde se setká s lidmi s nesprávnou výchovou, nebude jimi opovrhovat, protože s nimi žije, vždy bude mít svůj názor, ale nebude se bránit názorům jiných (protože jsou stejně jako on svobodní), ve společnosti také nebude příliš mluvit a vždy bude říkat pouze důležité věci, zpravidla tomu bývá tak, že lidé, kteří mnoho mluví, vědí málo a lidé, kteří mluví málo, vědí mnoho,[152] Emil nikdy nebude chtít být středem pozornosti, a proto se bude přizpůsobovat místním zvykům a pozorovat ostatní a vždy bude klidný. Také se nikdy nebude přeceňovat, nikdy nebude domýšlivý, vždy se bude chtít líbit lidem, protože má lidi rád. Ale především se chce líbit ženám. Ve společnosti žen bude vždy nesmělý a k ženám se bude chovat podle toho, zda jsou vdané či svobodné, také se bude chovat k lidem podle jejich postavení či zaměstnání, a protože bude častokrát nejmladším, bude skromný. „Pravá zdvořilost záleží v tom, abychom projevovali lidem ostatním svou dobrou vůli."[153]

V následující části se věnuje vkusu, který však není ničím jiným než schopností posoudit, co se nám líbí a co ne. V tomto pojetí vkusu se však nejedná o soud libosti založený na užitečnosti daného předmětu. „Vkus zjevuje se jen při věcech lhostejných nebo nejvýše při věcech takových, které nás zajímají pro zábavu, ne však při těch, které souvisí s našimi potřebami…"[154] Podle Rousseaua je vkus vrozený, někdo ho má více, někdo méně, ale také závisí například na mravech, podnebí, společnosti, ve které žijeme a mnoho dalších okolnostech. Stejně jako v jiných věcech, se ani ve vkusu nemáme nechat ovlivnit jinými.

V prvních čtyřech částech díla sledujeme vývoj Emila od nemluvněte. Jeho první roky (po tom, co se naučí mluvit) se učí základy poznání, nepopiratelné fakty a ne příliš

[150] Rousseau, J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 417.
[151] Tamtéž, s. 419.
[152] Tamtéž, s. 424.
[153] Tamtéž, s. 427.
[154] Tamtéž, s. 429.

komplikované informace, učí se pouze to, čemu je schopen rozumět a většinu času tráví se svým vychovatelem. Postupně se učí vytvářet si vlastní názory, ale jeho morálka je stále mířena na něj samotného, také se učí mluvit pouze o důležitých věcech a především o věcech, kterým rozumí. Později začne vstupovat do společnosti, začne si pěstovat lásku k lidem a jeho morálka se rozšíří o na společnost, začne vystupovat ze sebe. Se vstupem do společnosti se začne učit i velmi potřebné schopnosti, jako například jak komunikovat s lidmi, jak poznat jejich skutečné záměry, jak se bránit pokušení či posměchům jiných chlapců, kteří nemají takové vychování jako on. Postupně se začíná seznamovat s vírou a jejími aspekty. Na konci čtvrté knihy se začne připravovat na hledání ideální manželky, jejíž aspekty popisuje Rousseau až v knize páté.

V druhé polovině páté knihy se Emil konečně setká se Sofií, když procházejí lesem a začne pršet, rozhodnou se požádat o pomoc rodinu, která žije uprostřed lesa. Zde se poprvé setkají, proběhne několik dalších setkání, která doprovází stud a pouze pár slov. Nicméně se do sebe zamilují. Sofie je ideální partnerkou, je pracovitá, poslušná a příliš nemluví. Emil zjistí, že Sofie ráda zpívá, a tak jí naučí noty, když zjistí, že ráda tančí, naučí jí tančit. Začne jí dávat hodiny filosofie, fyziky, matematiky a historie.[155] Jejich vztah však není bez potíží, občas se neshodují, ale tyto neshody až hádky akorát posilují jejich vztah. I přesto, že jejich cesta je trnitá a její rodiče (obzvláště matka) nemají Emila příliš v lásce a často ho popichují, se nakonec zasnoubí. Vzhledem k tomu, že v době jejich zasnoubení se znají pouze tři měsíce, vychovatel není příliš nadšen, protože to neznamená, že Sofie je ideální partnerkou, ale že těší Emila. Vychovatel nepochybuje o ctnosti Sofie, ale o její povaze, která se nedá poznat během takto krátké doby. Sofii je v této době osmnáct let a Emilovi dvaadvacet, to je věk lásky, nikoli manželství.[156] Proto vychovatel doporučí Emilovi, aby se na několik týdnů přestal vídat se Sofií a vrátí se k ní, až bude připraven na roli manžela a otce. Tato rada se Emilovi samozřejmě nelíbí a nechápe, proč by se na několik týdnů měl vzdát svého štěstí. Toto odloučení také prověří jejich lásku, pokud je opravdová, budou jeden druhému věrni. Přesto však oba souhlasí a rozloučí se.

Během svého odloučení bude Emil cestovat. Cestování a poznávání světa je dobré pro mladé muže, obzvlášť protože studium, které je založené pouze na četbě knih, vytváří arogantní ignoranty.[157] Není potřeba procestovat celý svět, ale je nutné vědět, jak cestovat a naučit se pozorovat. Je důležité, aby muži poznávali jiné země, zatímco divoch je schopen žít pouze na

[155] Rousseau, Jean-Jacques, *Emile: or On Education*, translated with notes and an introduction by Allan Bloom, Basic Books, 1979, s. 425.

[156] Tamtéž, s. 448.
[157] Tamtéž, s. 450.

své půdě, kde umí lovit a zajistit si vše potřebné a nebyl by schopný žít jinde, muži ve společnosti mohou cestovat a vybrat si místo, kde bude jejich život nejpohodlnější. Cestování je součástí výchovy, Emil má za úkol pozorovat jiná státní zřízení a porovnávat je s tím, ve kterém se narodil, aby mohl zjistit, zda mu vyhovuje.[158] Při svých cestách však musí navštívit i odlehlá místa a vesnice, ne pouze hlavní města, která se podobají jedno druhému, musí poznat co nejvíce rozmanitých míst a lidí. V této fázi se začíná Emil čím dál tím více osamostatňovat a rozhoduje o svém osudu. Po dvouletém cestování po Evropě by měl být již zcela samostatný a nebude potřebovat svého vychovatele. „Po skoro dvouletém putování po velkých i malých státech Evropy, po naučení se dvou či tří hlavních evropských jazyků a po shlédnutí všeho, co je hodné zvědavosti- ať už v přírodních dějinách, ve vládě, v umění nebo v lidech- Emilova netrpělivost vzrůstá a varuje mě, že se blíží konec.“[159] Emil na svých cestách zjišťuje, že ani vláda ani bohatství mu nezajistí svobodu, nalezneme ji pouze v srdci svobodného muže.[160] Emil je přesvědčen o tom, že nechce žít ve velkém městě, ale chce žít prostý a svobodný život na venkově. Po návratu se Emil ožení se Sofií. Na konci knihy Sofie otěhotní, Emil tuto novinku sdělí svému vychovateli, kterého prosí, aby s nimi zůstal, aby jim radil a provázel je životem, protože Emil bude svého vychovatele potřebovat až do konce života.

V této knize autor sepsal vše podstatné pro výchovu chlapců, od útlého věku až po manželství. Malého Emila vychovává, učí ho ctnostem, morálce, náboženství, skutečné svobodě, cvičí jeho smysly a nakonec mu najde ideální partnerku, kterou si Emil po dvouletém cestování po Evropě vezme za manželku. Vychovatel však zůstane po jeho boku až do konce života.

O výchově dívek a žen

V knize páté se Rousseau začne věnovat Sofii, její ideální povaze, vzhledu, chování či vzdělání. Ale nejprve se věnuje výchově dívek a rozdílu ve vychování a vzdělání chlapců a dívek. V mnoha ohledech jsou ženy a muži stejní, ale ty aspekty, ve kterých se liší, jsou skoro až protichůdné, tyto rozdíly jsou však stanoveny přírodou. Sofie, tedy ideální partnerka Emila, by měla mít takové schopnosti a takovou povahu, aby Emila doplňovala. Jejich vztah i jejich

[158] Tamtéž, s. 455.
[159] Tamtéž, s. 471.
[160] Tamtéž, s. 473.

rozdílnosti mají i morální vliv. „Z této rozdílnosti vzniká první rozdíl v morálních vztazích obou pohlaví – jedno by mělo být aktivní a silné, druhé pasivní a slabé.“[161]

A protože ženy jsou stvořeny k tomu, aby se líbily mužům, měly by být vychovány tak, aby se líbily, nikoli aby je vzrušovaly.[162] Stejně jako v části o vkusu, i zde se autor obrací k přírodě, která je zodpovědná za nerovnosti mezi mužem a ženou. Žena by měla více dbát na své vystupování, jelikož na veřejnosti není posuzována podle svého chování, ale také podle své rodiny a svého manžela. Ženy by měly mít odlišné vzdělání, měly by se vzdělávat, ale v ohledech, které jsou pro ně vhodné, a stejně jako o svou mysl by měly dbát o svůj vzhled, který jim vynahradí nedostatek sil.[163] Nicméně muži a ženy jsou stvořeni tak, aby se doplňovali, jsou stvořeni jeden pro druhého. Avšak jejich závislost na druhém není stejná, muži potřebují ženy kvůli svým tužbám, zatímco ženy potřebují muže kvůli svým tužbám, ale také potřebám, ale protože muž se vzdělává ve své morálce, vášni, starání se o ženy, jeho štěstí závisí na ženách, proto by celé vzdělání žen mělo záviset na mužích.[164] Proto by se ženy měly učit koketérii, ale nikoli přehnané koketérii, pouze uměřené, která nezničí jejich čest a pověst, ale pomůže jim získat správného muže. Rousseau chválí řeckou výchovu, při níž se mladé dívky scházely a trávily čas ve skupinách, když se vdaly již na veřejnost nechodily, zůstávaly doma a věnovaly se dětem, takovým matkám se rodily nejzdravější, nejsilnější a nejlépe stavění muži na světě.[165]

Mladé dívky se odmalička zajímají o módu a v tom bychom jim neměli bránit, protože později se budou chtít naučit šít, vyšívat a kreslit či malovat. Tyto aktivity jim eventuelně pomohou k vybudování si dobrého vkusu a oblékání a zároveň jim poskytnou rozptýlení od starostí. Co se týče psaní, čtení a počítání, měly by mít dívky stejné vzdělání, jako chlapci, tedy měly by k tomu být vedeny, ale šetrně, aby je vychovatelé neodradili, navíc by se však měly učit zpěvu a tanci. Stejně tak by měly být vychovány k poslušnosti, měly by mít stabilitu a neměly by se nudit. Zároveň by se měly naučit být vyrušeny ze zábavy, aby se vrátily k povinnostem. „Z navyklých omezení pramení poslušnost, kterou ženy potřebují po celý život, protože nikdy nepřestanou být podřízeny muži nebo soudům mužů a nikdy jim není dovoleno se nad tyto soudy povznést.“[166]

---

[161] Tamtéž, s. 358.
[162] Tamtéž, s. 358.
[163] Tamtéž, s. 364.
[164] Tamtéž, s. 364-5.
[165] Tamtéž, s. 366.
[166] Tamtéž, s. 370.

Zatímco u malého Emila jsme pozorovali, že je veden k tomu, aby mluvil pouze o tom, co ví jistě, aby mluvil pouze o tom, co je důležité, mladé dívky bychom je neměli zarazit otázkou: K čemu je to dobré?, ale měli bychom se jich ptát: Jaký efekt to bude mít?[167] Jediné, na co bychom měli dávat pozor u rozhovorů dívek je, aby vždy mluvily pravdu. V částech věnovaných Emilovi byl kladen důraz na svobodu, a již od malička byla svoboda (jak tělesná, tak psychická) důležitou součástí výchovy chlapců, u dívek je tomu opakem, „dívky by měly být vychovávány tak, aby přijaly nátlak a společenský názor, místo toho, aby se učily samostatnému úsudku, musí být přesvědčovány, že jejich ctnost závisí na předsudcích a úsudcích ostatních."[168]

„Každá dívka by měla mít náboženství své matky, a každá žena náboženství svého manžela."[169] Pokud učíme mladé dívky víře, neměli bychom z toho udělat povinnost, je důležité, aby dívky poznaly své náboženství brzy a teprve později se učily jeho aspekty. Nikdy bychom jim neměli říkat, že se na ně Bůh hněvá a používat ho k výchovným metodám a kritice jejich chování, jinak by mohly v dospělosti ztratit svou víru. A především bychom jim jejich víru měli vysvětlit, aby (stejně jako u chlapců) nedošlo k tomu, že budou opakovat naučené fráze, kterým nerozumí. Stejně jako v jiných ohledech, i v náboženství by dítě mělo být schopné podat své vlastní odpovědi. Hlavně bychom je měli vychovat tak, aby se vždy chovaly slušně a nestyděly za své chování ani před Bohem. Sofie bude věřící, ale rozumně a střídmě a obětuje celý svůj život Bohu a to tak, že bude konat dobro.[170]

Vzhledem k tomu, že ženy mají mnoho povinností celý svůj život (tyto povinnosti se mění s věkem), měli bychom je učit milovat tyto povinnosti, bude to tak pro ně snazší. „Pokud jde o to, co bezprostředně nesouvisí s jejich povinnostmi, měly by všechny úvahy žen směřovat ke studiu mužů nebo k příjemným druhům vědomostí, jejich cílem je pouze vkus, neboť pokud jde o geniální díla, ta jsou pro ženy nedostupná."[171] Díla géniů a jiné vědy ženy nemají schopnost pochopit. Proto se musí naučit „přinutit" muže, aby udělal vše, na co ona nemá dostatek sil, proto se musí naučit dobře komunikovat a číst v lidech.

Následně se Rousseau věnuje popisu Sofie. Ta bude ztělesněním průměrnosti, nebude ani příliš hezká, ale ani ošklivá, bude mít ideální kombinaci vlastností. Má dobrou povahu, velmi citlivé srdce a tato citlivost občas zapříčiní, že její představivost je tak aktivní, že je těžké

---

[167] Tamtéž, s. 376.
[168] Masters, R. D.: *The political philosophy of Rousseau*, s. 21.
[169] Rousseau, J. J.: *Emile: or On Education*, s. 377.
[170] Tamtéž, s. 397.
[171] Tamtéž, s. 386.

ji zklidnit.[172] Má velmi dobrý vkus a umí se dobře oblékat, ale nepotrpí si na drahé šperky či šaty. Sofie je talentovaná a je si toho vědoma, umí zpívat (zpěvu jí učil otec) a také tančit (tanec se naučila od matky). Sofie umí vše potřebné pro život v domácnosti, umí si ušít šaty, ale nejraději má výrobu krajek. Vyzná se v kuchyni, také ve správě peněz a aby věděla, jak se starat o domácnost, stará se o své rodiče. „Jediné, na co myslí je sloužit své matce a převzetí části jejích starostí.“[173]

Sofie není příliš chytrá, má průměrnou inteligenci, která potěší lidi, se kterými se baví. Své znalosti však nezískává čtením, ale rozhovory se svým otcem a matkou, vlastními úvahami a pozorováním malého kousku světa, který viděla.[174] Sofie bude samozřejmě milovat ctnosti. Miluje ji, protože ctnost představuje slávu ženy, a protože ctnostné ženy se jí jeví téměř jako andělé.[175] A protože úsudek žen se formuje dříve než u mužů,[176] dívky by se měly co nejdříve naučit rozeznávat zlo a dobro. Sofie je také „od přírody“ šťastná a zdvořilá, nenechala se zkazit francouzskou společností, vše, co zmůže, si ráda udělá sama, nežádá zbytečně o pomoc, ve společnosti se zbytečně nedotýká mužů, je tichá a uctivá. Pokud je ve společnosti lidí, kteří jsou podobného věku, ví, jak změnit tón, aby si u nich vysloužila respekt, pokud jsou dobře vychovaní, vede s nimi konverzaci, ale dává pozor, aby tyto konverzace byly užitečné. Důležité je, že Sofie bude ideální manželkou, takovou, kterou by si přál každý muž, a bude pýchou svých rodičů.

Následně se Rousseau věnuje manželství a radí, že pokud chceme dosáhnout šťastných manželství, máme zapomenout na všechny předsudky a instituce a poradit se s přírodou. Základem je nedávat pár dohromady tak, aby vydržel pouze v jedné situaci, tito dva lidé by měli vydržet i změny podmínek a neúspěchy. Je důležité, aby Emilova manželka byla dobře vychována, než aby byla chytrá či vzdělaná, samozřejmě by měla mít základní vzdělání, ale důležitější je správná výchova, protože „brilantní žena je pohromou pro manžela, děti, přátele, sluhy, pro všechny.“[177] Vše, co žena potřebuje získá manželstvím, získá takovou slávu, jako má její manžel, její štěstí spočívá ve spokojenosti její rodiny

Výchově dívek a žen je věnována část páté knihy, ve které Rousseau probírá přírodou dané rozdíly mezi ženami a muži, a tedy zároveň důvody pro rozdílnou výchovu a v zdělání.

[172] Tamtéž, s. 393.
[173] Tamtéž, s. 394.
[174] Tamtéž, s. 396.
[175] Tamtéž, s. 397.
[176] Tamtéž, s. 397.
[177] Tamtéž, s. 409.

Základem je, že dívky mají být vychovány tak, aby byly ctnostné, měly víru, naučily se být dobrými manželkami a matkami, aby se uměly starat o domácnost a s ní spojené práce. Musí se naučit, že jejich pověst závisí pouze na názorů mužů a na rozdíl od výchovy chlapců nenajdeme ve výchově dívek svobodu.

Shrnutí

V druhé části práce jsem se zabývala výchovnými metodami v knize *Émile ou De l'éducation* od Rousseaua. Kniha je rozdělena do pěti knih, první čtyři z nich se zabývají výhradně výchovou Emila, v páté se nachází popis výchovy dívek a Sofie. Toto dílo má být nápravou výchovy, která spočívá ve vymýcení kořenů hněvu.[178] Tento hněv je původem veškerého neštěstí. Hněv vzniká především tak, že naše touhy převyšují naše schopnosti. Pokud je člověk vychován špatně, následkem bude to, že bude stále po něčem toužit a v momentě, kdy to získá, bude toužit po něčem jiném, zde najdeme kořeny hněvu. Proto je důležité učit děti již odmalička, aby jejich touhy byly na stejné úrovni jako jejich schopnosti a aby se zajímaly pouze o věci, které jsou v jejich moci a mohou je ovlivnit. Pouze takto můžeme získat rovnováhu (mezi mocí a touhou), která napomáhá naší svobodě. Opakem by bylo to, že bychom se stali otroky našich tužeb.

První kniha se zabývá životem dítěte od narození až po dobu, kdy se naučí mluvit, také zde popisuje ideálního chovance a vychovatele, ale věnuje se i pohybu dítěte, ideálnímu prostředí a nakonec mluvě dítěte. V druhé knize navazuje a pojednává zde o dítěti až do dvanácti let, probírá zde svobodu, výchovu na venkově a výchovu smyslů. Ve třetí knize se zabývá geometrií, zeměpisem, fyzikou a svým chovancem až do patnácti let. Kniha čtvrtá se zabývá životem po patnáctém roku, probírá zde dospívání, výběr partnerky a sňatek, ale také je součástí této knihy Vyznání víry savojského vikáře, kde probírá. Kniha pátá je věnována výchově dívek, vlastnostem a povaze Sofie, přípravě na manželství a cestování Emila po Evropě.

Jak již bylo zmíněno, Rousseau se snaží vyvolat v dětech vědychtivost a lásku k četbě. Nicméně „tvrdil, že vědecký duch a mravní úpadek patří jednoznačně k sobě.“[179] Ve své předmluvě ke hře *Narcisse* píše: „že morálka u všech národů světa upadá úměrně tomu, jak se

[178] Tamtéž, s. 481.
[179] Röd, W.: *Novověká filosofie. II*,, s. 495.

u nich šíří záliba ve studiích a vědách.“[180] Z toho důvodu vyzdvihuje morálku a její důležitou roli ve výchově a životě člověka. Za existenci morálního zla totiž (stejně jako u de Genlis) může svobodná vůle, kterou nám daroval Bůh.[181]

Součástí výchovy by měla být i příprava na život ve společnosti a také to, jak jednat s lidmi. „Emil je výslovně vychováván k tomu, aby žil s ostatními lidmi a nikoli o samotě, je vychováván k tomu, aby byl prospěšný ostatním jedincům.“[182] Přesto se do dvanáctého roku učí morálku, která se zabývá pouze jím, zabývá se předměty, které s ním souvisí a učí se pouze nerozporovatelné fakty. Později se však začne začleňovat do společnosti, začne se učit o strastech a trápení jiných lidí a pochopí, že jejich životy nejsou příliš odlišné. V této fázi Emil začne vystupovat ze sebe a začne pěstovat lásku k druhým, empatii a v tuto chvíli se mu dostává vzdělání o skutečné morálce.

Ve čtvrté knize Rousseau začíná mluvit o Sofii jako o ideální partnerce, píše o vkusu a o nástrahách společnosti. V páté knize se dostáváme k výchově dívek a ideální povaze a vzhledu Sofie. Zatímco svoboda hrála velmi důležitou roli v Emilově výchově, u dívek je tomu zcela jinak, i přesto že to odporuje „přirozené“ výchově dítěte. Dívky by měly být od malička učeny tomu, že jejich ctnosti a jejich pověst závisí na názorech mužů a společnosti a nikdy jim nebude dovoleno se nad tyto názory povznést. Dívky jsou od malička připravovány na svou roli manželky a matky, vyučují se domácím pracím, šití, malování, zpěvu a dalším. Tedy naučí se vše, co je důležité pro domácnost a pro společnost. Také víra je jim vysvětlena dříve než chlapcům, ale pouze jednoduše, aby byly schopné ji pochopit a neopakovaly pouze odpovědi, které je naučili rodiče. Jako přípravu na její budoucí role jí matka přenechává některé své povinnosti a Sofie „slouží“ své matce a stará se o ni. Více se o vztahu dcery a matky můžeme dovědět v knize *Julie, ou la nouvelle Héloïse*. Zde popisuje ideální obrázek dívky osmnáctého století, která žije uzavřeně se svou rodinou. I zde je dcera vyobrazena jako „kopie“ své matky, která jednou převezme její místo.[183]

Celá výchova Emila a Sofie spočívá v přípravě na manželství, i přesto, že jsou od přírody odlišní, potřebují se a doplňují se. Také jsou připravováni na společenský život a společnost, ve které budou muset žít, proto se musí naučit mít rádi i jiné lidi a především se naučit komunikovat a poznat praví záměr lidí. Ženy musí umět koketovat, ale pouze do jisté

[180] Rousseau, J. J.: *A Preface to ‘Narcisse*, s. 546.
[181] Graham, H. G.: *Rousseau*, s. 181.
[182] Tamtéž, s. 97.
[183] Ohayon, Ruth. “*Rousseau’s Julie; or, the maternal odyssey*.” *CLA Journal*, vol. 30, no. 1, 1986, pp. 69–82, s. 71.

míry, jedná se o koketérii, která jim pomůže najít správného manžela, kterého budou potřebovat. S žitím ve společnosti a manželstvím samozřejmě souvisí morálka, ctnosti a dobro. „Nejlepší možný život jednotlivce lze charakterizovat jako kombinaci ctností a dobra, neboť stojí uprostřed mezi dobrem člověka v přirozeném stavu a ctností občana v legitimním režimu.“[184] Cílem této výchovy je také vychovat ctnostného muže, ctnostný muž je ten „kdo umí ovládnout své city, řídí se svým rozumem a svědomím, plní své povinnosti, udržuje si pořádek a nic ho nemůže přimět k tomu, aby se od něj oddálil.“[185]

Pro obě pohlaví platí, že je musíme zbavovat vášní a nahradit je ctnostmi. „Společenský člověk není skutečně morálně svobodný, pokud nemá ctnost, protože jinak je otrokem svých vášní, které byly nutně modifikovány a rozšířeny pouhou existencí společnosti.“[186] Dalo by se říci, že v této knize domestikuje ženy a civilizuje muže.

Porovnání autorů a jejich teorií

V této části se budu věnovat porovnání výchovných metod, vzdělání a názorů madam de Genlis a Rousseaua. Jejich výchovné metody jsou dosti rozdílné, přesto se však shodují v některých bodech. Porovnám například jejich pohled na výuku jazyků, nebo také na morálku, ctnosti, vášně, pojem svobody, vzdělávací programy dívek a chlapců, ale také výběr vychovatelů.

Jak již bylo zmíněno, prvním velkým rozdílem mezi výchovnými praktikami Rousseaua a madam de Genlis je isolismus a panoptikální výchova. Tito autoři se v mnohém rozcházejí, ale na několika bodech se přesto shodnou, i přesto, že cíle jejich výchovy jsou velice vzdálené.

Již v názvu knihy můžeme nahlédnout první rozdíl mezi madam de Genlis a Rousseauem, autorka klade důraz na výchovu nejen syna, ale i dcery, zatímco v případě Emila se jedná pouze o chlapce, kterému je nakonec „přiřazena“ ideální partnerka, která je ztělesněním průměru.

Nicméně se rozcházejí již v samotném základu výchovy. Rousseau vychovává svého Emila bez kontaktu s vnějším světem, Emil nemá rodinu ani přátele, má pouze svého

[184] Masters, R. D.: *The political philosophy of Rousseau*, s. 95.
[185] Rousseau, J. J.: *Emile: or On Education*, s. 445.
[186] Masters, R. D.: *The political philosophy of Rousseau*, s. 96.

vychovatele, tedy Emil většinu dětství stráví v isolaci. Zatímco děti u madam de Genlis mají rodiče i přátelé, ale jsou pod neustálým dohledem, jejich rodiče sledují a komentují každý jejich krok a slovo, plánují jim dny, ale také konverzace. Rousseau také ve svém díle píše o tom, že neustále omezujeme děti již od útlého věku. Nejdříve je vážeme do různých deček, takže se nemohou pořádně hýbat, následně upravujeme jejich chování tak, aby vyhovovalo nám, a tak děti přichází o veškerou svou přirozenost. Mezitím v díle madam de Genlis je zřejmé, že musíme děti upravovat. Děti se rodí s vášněmi, které je potřeba zničit, musíme děti formovat již od malička, vše, co madam de Genlis dělá se přemění na výchovnou lekci. Nakonec tedy své děti neustále kontroluje a hlídá, až jsou nakonec děti donucené nechat v podstatě veškeré myšlení a rozhodnutí na svých rodičích. Přesně tento přístup Rousseau kritizuje, je to totiž jeden z extrémů, kterého bychom se měli vyvarovat. Pokud takto vychováme děti, přestanou používat svoji mysl, bude jim zbytečná a později v životě tak budou neschopné učinit jakékoli rozhodnutí či svobodně myslet.

Ve čtvrtém díle *Adèle et Théodore* Adéla přiznává, že si vezme kohokoli, koho jí matka vybere, napříč celým dílem pozorujeme Adélu, jak se vzdává své schopnosti rozhodování a při dovršení věku dvaadvaceti let se již ani nesnaží učinit svá rozhodnutí a spoléhá na svou matku. Tento způsob nekritizoval pouze Rousseau, ale i jiní autoři. Emil má možnost do jisté míry svobodného rozhodování, v některých případech ho vychovatel nechá učinit i špatné rozhodnutí, aby se z něj Emil mohl poučit, podobně činí i baronka, ale její Adélina rozhodnutí mají delší a poněkud horší následky.

Je zřejmé, že výchova podle madam de Genlis spočívá ve vybudování člověka morálního a společenského. Celé dílo je morální lekcí a přednáškou o ctnostech a principech. I přes její aplikaci názorné výchovy, tato výchova neobsahuje cvičení smyslů, jak tomu v této době bylo zvykem. Děti se učí mnoha vědám i manuálním pracím, ale žádné z nich necvičí a nebystří smysly. De Genlis se sice letmo zmiňuje o Rousseauových nočních hrách, ale nikterak podrobněji je nerozebírá.

Oba autoři se shodnou na tom, že vášně jsou něčím, co bychom se měli naučit ovládat, a některé z nich eliminovat. Ohledně vzniku vášní je madam de Genlis nekonzistentní. V některých částech píše, že s vášněmi se rodíme, ale je důležité pamatovat, že pocházejí od lidí, na jiných místech naopak píše, že se rodíme dobří, tak jak nás stvořil bůh. Do vášní zahrnuje pýchu, lásku, zlost, lakotu a další (její vášně se shodují s desaterem božích přikázání). Její výchova je postavená tak, aby všechny tyto vášně odstraňovala již od útlého věku, protože

tyto vášně jsou to, co nás dělá špatnými a nešťastnými lidmi jako důsledek této výchovy však vzniká, že děti nikdy nebudou schopné plně milovat, sňatek se tak stává spíše ekonomickým svazkem, tedy svazkem z rozumu, což v této době, obzvláště u žen, není nijak překvapivé. Proto jsou děti na tento svazek či smlouvu připravované již od malička a Adéla ví, že se pravděpodobně nevdá z lásky, ale důležité je, aby svého partnera měla alespoň ráda. I v díle Rousseaua je kladen důraz na výchovu takovou, která naučí děti ovládat své vášně. Avšak u tohoto autora je to z jiných důvodů. Zatímco madam de Genlis potlačuje vášně ve jménu spokojeného společenského života, Rousseau je potlačuje proto, aby z dětí vyrostli dobří lidé, kteří budou spokojeni sami se sebou a budou vyrovnaní.

Dalším rozdílem mezi autory je výběr vychovatelů. U madam de Genlis mají děti svého rodiče, jako hlavního vychovatele, ale mají i další vyučující, a to na angličtinu, umění, vybrané ruční práce a na tanec. Emil má však pouze jednoho vychovatele, se kterým má velice důvěrný vztah, který je velice těžké navázat.

Děti madam de Genlis se od útlého věku učí jazyky, malování, historii, mytologii, zpěv a mnoho dalších věcí. Děti umí již v sedmi letech skoro plynule anglicky, k tomu již skoro perfektně mluví francouzsky a později se začnou učit italštinu. Historii a mytologii se učí také proto, aby pochopili, jaké následky může mít jednání bez principů. Malování se učí, protože je to způsob, jakým si lze připomínat právě historii a mytologii. A samozřejmě každé vzdělané dítě musí umět hrát na hudební nástroj a zpívat, aby mohlo bavit návštěvy. Emil se nebude učit jazykům až do dvanácti let, a to z toho důvodu, že jazyk zahrnuje celou novou kulturu a způsob myšlení, který musíme umět ovládnout, pokud chceme plynule mluvit cizím jazykem. Ale v tomto věku dítě ještě nechápe ani své myšlení, natož aby se bylo schopné naučit zcela jiné. Učitele na malování také nebude mít, protože ten by ho učil pouze napodobovat svůj styl.

Pro oba autory je důležitý pojem majetku. Emil se ho naučí poměrně brzy (viz příklad se zahrádkou), naučí se tak pojem majetku na skutečném příkladu. U madam de Genlis se děti učí o majetku a smlouvách mnohem později, tedy až v době, než se mají vdávat či ženit. Rodiče je naučí potřebné základy práva pro manželství, jak hospodařit s penězi a podobně. Tyto lekce využije i Adéla, protože ji baronka učí, jak zakládat nemocnice a školy pro chudé a jak jim pomáhat.

Rousseau klade důraz na to, aby vychoval jednotlivce, který nemá potřebu utíkat za jinými, jedině tak se může stát člověkem morálním a šťastným. Autor klade důraz na to, aby Emil byl soběstačný a uměl žít i bez společnosti, vychovává ho pro sebe samého, aby byl

schopný žít sám se sebou. Zaměřuje se na Emilovu individualitu. Výchova madam de Genlis je zcela protikladná. Autorka vychovává děti pro život ve společnosti, aby uměly vše, co od nich společnost očekává, aby byly vzdělané a mohly oslňovat své známé. Každá lekce je lekcí pro život společenský, v jejím pojetí děti nejsou individuální, mají stejnou osobnost jako každý jiný člen společnosti. Otázkou zde zůstává, který z těchto výchovných programů je realizovatelný a praktičtější.

Svoboda je u Rousseaua naprosto klíčová. V mnoha ohledech nechává Emilovi svobodu v rozhodování a různých činnostech a zároveň mu ponechává svobodu v pohybu. Emil má sice možnost svobodného rozhodování, avšak jeho okolní svět je jeho vychovatelem vykonstruován tak, aby Emil vždy učinil to rozhodnutí, které vychovatel očekává. Svobodu zde také pojímá ve smyslu bezstarostného stavu, tedy v tomto případě bychom děti měli nechat v přítomnosti a nestresovat je budoucností. Zde svobodu přímo spojuje se štěstím. Adéla ani Theodor tuto možnost nemají, nemají svobodu pohybu ani svobodu rozhodování a budoucnost je rozhodně součástí jejich každodenních konverzací, celá jejich výchova spočívá v přípravě na budoucnost. Tento rozdíl mezi autory může opět spočívat v mnoha faktorech, Rousseauovo dílo vyšlo několik dekád před vypuknutím Velké francouzské revoluce, zatím dílo *Adèle et Théodore* vzniklo pouze pár let před jejím vypuknutím, a pozdější díla madam de Genlis byla ještě skeptičtější.

U obou autorů nacházíme propojení konceptů svobody s Bohem. U madam de Genlis je Bůh tím, kdo nám dává svobodu, proto se můžeme rozhodovat, zda ho budeme následovat nebo ne. Bůh nám umožňuje svobodné rozhodování. U Rousseau je svoboda opakem, ideální chovanec bude svobodný fyziky i mentálně a nebude spoléhat na to, že štěstí se mu dostaví od Boha, ale bude si ho sám vytvářet. Nicméně, role víry v jeho díle hraje důležitou roli, děti bychom neměli s náboženstvím seznámit dříve než v patnácti letech. Až dosáhnou tohoto věku, seznámíme je s Bohem a se svobodou, kterou díky němu máme. Tuto svobodu můžeme pozorovat právě ve chtění, na svědomí a morálních rozhodnutí. „Protože jsme ve svých morálních rozhodnutích svobodní, neseme také zodpovědnost: Jen svobodně chtějící a jednající je původcem zla.“[187]

Se svobodou je přímo spojené štěstí, které u obou autorů spočívá v něčem zcela odlišném. U Rousseaua spočívá štěstí dětí především ve svobodě, ve zdravém těle, a tedy zdravé duši, toho všeho lze dosáhnout pomocí správné individuální výchovy. Štěstí u madam de Genlis

[187] Röd, W.: *Novověká filosofie. II*, s. 498.

spočívá ve správné morální výchově, která nám zajistí spokojený život ve společnosti, a skrze spokojený a morální život ve společnosti dosáhneme štěstí. Některé její výchovné metody se mohou zdát jako kruté, ale vše je pečlivě sestavěno tak, aby výchova došla k požadovanému cíli. Tedy štěstí obou autorů spočívá v diametrálně odlišných metodách, jednou je výchova jedince a druhá je výchovou člověka morálního a společenského. Opět si zde můžeme položit otázku, která z výchovných metod je realističtější či praktičtější pro život 18. století.

Oba autoři však mají stejný názor na zlo ve světě. Jak již bylo zmíněno, podle madam de Genlis se rodíme dobří a vše zlé, co se v nás nachází je výtvorem člověka. Rousseau tvrdí: „Existenci morálního zla lze jednoduše vysvětlit tím, že v člověku existuje svobodná vůle, dar, který zušlechťuje lidstvo, stvořené k Božímu obrazu, a za jeho zneužití může člověk, nikoli Bůh.“[188] Oba však seznámení dětí s vírou pojímají odlišně.

Již na začátku knihy *Émile* autor upozorňuje na to, že výchovu chovance bychom měli upravovat podle toho, koho chceme vychovat, k jakému povolání chceme chovance vést, kde bude žít a podobně. Zatímco madam de Genlis varuje před očekáváním rodičů, kteří chtějí, aby jejich děti převzali jejich práci, na toto téma napsala hru *Le Libraire*.

Zatímco madam de Genlis varuje před koketérií, Rousseau ji podporuje. V *Adèle et Théodore* autorka několikrát varuje mladé ženy před koketérií, která akorát zapříčí to, že ženy nebudou brány vážně a ve své dospělosti budou nuceny poslouchat příběhy o svém nevhodném chování v mládí. Rousseau naopak radí, abychom mladé slečny učinili jistý druh koketérie, protože ženy, které se stanou špatnými koketami si akorát vybudují špatnou pověst. Cílem této „poctivé koketérie“ je pravděpodobně to, že Sofie bude svého manžela ovládat právě tím, že se mu bude podřizovat.[189]

Autoři se také shodnou na svém postoji vůči své společenské zodpovědnosti. Madam de Genlis v *Adéle a Theodorovi* podporuje dobročinnou práci, baronka založila školu pro chudé dívky, Adéla již od malička pomáhala chudým a později založila školu a nemocnici pro chudé. Stejný názor má i Rousseau, který podporuje, aby děti byly vedeny k takovým činnostem a píše: „Zaměstnávejte svého chovance všemi dobrými skutky, které jsou přiměřeny jeho silám, ať

[188] Graham, H. G.: *Rousseau*, s. 181.
[189] Lloyd, Genevieve. “*Rousseau on reason, nature and women”. Metaphilosophy*, vol. 14, no. 3/4, 1983, pp. 308–26, s. 322.

zájem nuzných jest vždy zájmem jeho, ať zájem ten nepodporuje pouze svým měšcem, ale i svými starostmi… v celém svém životě nebude zastávati úřadu čestnějšího.“[190]

Také se shodnou na tom, že výuka o tom, jak jednat s lidmi a jak si hledat správné přátelé, by měla být součástí výchovy. Madam de Genlis se tomuto tématu věnuje v poslední knize, kde se Adéle seznámí s jednou slečnou, která zradí její důvěru a začne ji pomlouvat. Mnohem více o tomto tématu píše v díle *Leçons d'une gouvernante à ses élèves*, kde radí jak si vybrat správné přátelé a píše: „Musíme nejprve studovat jeho povahu, sledovat zda je rozvážný a upřímný, což můžeme zjistit z tisíce drobných náznaků, musíme sledovat, zda je to člověk, kterému se můžeme bez obav svěřit, zda není schopen zloby nebo podvodu, a pokud po dostatečné zkoušce zjistíme, že má všechny tyto ctnosti, můžeme začít pěstovat naše přátelství.“[191] U Rousseaua nenajdeme takto detailní popis, ale píše: „Abychom mohli žíti ve světě, musíme uměti s lidmi zacházet, musíme znáti prostředky, kterými bychom si na ně zjednali vliv, musíme vypočítati působnost a reakci soukromých zájmů v občanské společnosti a předpovídati výsledky tak jistě, že zřídka se dáme oklamati ve svém podniku, anebo že dovedeme alespoň vybrati si vždy nejlepší prostředky, vedoucí k cíli.“[192]

Výchovný a vzdělávací program u madam de Genlis je skoro identický pro dívky i chlapce, nalezneme zde pouze menší odchylky, například v ručních pracích, ale oba se stejně vzdělávají v jazycích, umění, vědách a morálce, největší rozdíly nastanou až po osmnáctém roku, kdy Theodor jde na vojnu, zatímco Adéla stále hledá ideálního manžela a chodí do společnosti. V díle Rousseaua nalezneme čtyři knihy věnované výchově chlapce, od nemluvněte až po dospělost a výchově dívek se věnuje pouze v páté knize a výchova dívek a chlapců se razantně liší. Výchova dívek je uzpůsobena tak, aby byla přípravou na budoucí roli manželky a matky a aby se dívky naučily, že jejich ctnost a pověst závisí na názorech mužů a společnosti.

Ve výchově obou filosofů hrají velkou roli ctnosti. U madam de Genlis jsou ctnosti a morálka důležitým předmětem její výchovy, obě pohlaví by se je měly učit, aby mohly žít ve společnosti, a především skrze své ctnosti získávají šťastný život, během kterého budou

---

[190] Rousseau J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 317.

[191] Genlis, Stephanie. *Lessons of a governess to her pupils. Or, journal of the method adopted by Madame de Sillery-Brulart, ... in the education of the children of M. d'Orleans*, ... Published by herself, 1., Dublin. Printed for Messrs, P. Wogan, P. Byrne, A, Crursey; W, Mc, Kenzie, J. Moore, J. Jones, W. Jones, R. Me. Allister, H. Colbert, and J. Rice. 1793., s. 30.

[192] Rousseau, J.J.: *Emil čili o vychování*, s. 316-17.

pomáhat těm méně šťastným. U Rousseau jsou ctnosti mužů vyučovány také pro život ve společnosti, ale také pro jejich dobro a morální svobodu. U žen slouží k nalezené dobrého manžela a správné výchově dětí.

Cestování jako součást výuky najdeme u obou autorů. Ve třetí knize *Adèle et Théodore*, cestuje Adéla se svou matkou převážně po Itálii, ale navštíví i Holandsko, Theodor také cestuje se svým otce. Více se dozvídáme o Adélině cestování, v Itálii se seznámí s místní kulturou, uměním, mravy, společností, stylem oblékání a také si procvičí jazyk. Adéla dokonce mezitím, co je v Římě začne vychovávat svou adoptivní dceru. V Rousseauově díle cestuje pouze Emil, záměrem jeho cestování je poznání jiných mravů a především pozorování jiných státních zřízení, která následně porovná s tím, ve kterém se narodil a zhodnotí, zda se mu v něm žije dobře nebo by šťastného života dostáhl snáze jinde.

V paté knize, kde Rousseau pojednává o výchově žen a jejich přípravě na roli manželky a matky píše, že na tyto role se ženy připravují již od malička, ale měly by se vdát až ve vhodném věku, kdy jsou na to zcela připraveny a je jisté, že budou schopné dobře vychovat své děti. Stejně tak u Emila, který se musí řádně připravit na svou roli manžela a otce. U madam de Genlis nalezneme jiný přístup, svou Adélu nevychovává čistě pro manželství, ale pěstuje její znalosti, ctnosti a morálku. Proto Adéla již v útlém věku adoptuje chudou dívku, která přišla o své rodiče. Adéla si svou výchovu může vyzkoušet řekněme na nečisto, tedy podobně jako Rousseau vychovává svého imaginárního chovance.

Rozdílnosti najdeme i při výběru partnerů. U madam de Genlis je výběr ideálního partnera spíše ekonomickým závazkem. Adéla je smířena s tím, že si pravděpodobně nevezme muže, kterého miluje, ale muže, který má dobré postavení, je finančně zajištěný a je dobrým člověkem. Baronka jí však připomíná, že by daného muže měla mít alespoň ráda. U Rousseaua je tomu opakem, tvrdí, že bychom měli vybírat chovancům takové protějšky, se kterými zvládnou i těžké situace, budou schopni překonávat překážky. Emil si nakonec vezme ženu, která je nejen ctnostnou a ideální ženou, ale vezme si ji z lásky.

Adéla je na konci díla vzdělanou, inteligentní, ctnostnou dámou s mnoha dovednostmi, mezi nimiž je i správná komunikace, navázání přátelství se správnými lidmi, je schopna tvořit své vlastní názory (podle baronky) a nenechá se oklamat. Také je velmi aktivním členem společnosti, založila školu a nemocnici a má adoptivní dceru. Sofie je především ctnostná, nepříliš vzdělaná a vychovaná pro roli manželky a matky. Není příliš aktivní ve společnosti, věnuje se své domácnosti a rodině a manželovi, kterého miluje. Oba páry budou jejich

vychovatelé provázet na doživotí. Adéla dostala matčinu knihu o výchově a vzdělání a Adéla bude se svou rodinou bydlet u svých rodičů. V případě Emila je tomu podobně, ten na konci páté knihy prosí svého vychovatele, aby s nimi zůstal, doprovázel je a radil jim.

Závěr

V této práci jsem se zaobírala dílem madam de Genlis a Rousseaua. Pokusila jsem se popsat jejich výchovné a vzdělávací metody V první části jsem rozebrala výchovná díla madam de Genlis, především jsem čerpala z díla *Adèle et Théodore* a *Théâtre a l'usage des jeunes personnes.* V knize *Adèle et Théodore* autorka popisuje život a výchovu dvou dětí od šesti let až do věku dvaadvacet, kdy se budou vdávat a ženit. V knize popisuje jejich vzdělávací program, tedy kdy a co se mají přesně naučit, ale popisuje zde i základ její morálky, morálního člověka, ctnosti, vášně a společenský život. Ve čtyřdílném díle *Théâtre a l'usage des jeunes personnes* najdeme mnoho divadelních her, které byly určené i pro rodinu, obsahují velice málo postav a každá z nich se věnuje morálce, náboženství nebo jiným společenským problémům či výchovným metodám. V jejích knihách se však věnuje výuce nejen chlapců, ale i dívek. Cílem jejich výchovných metod je šťastný společenský život, mnoho znalostí a dovedností z různých oborů, ale především je cílem vychování morálního a ctnostného člověka, který se nepodílí na žádných špatnostech, pomluvách, ani koketérii. Také v jejích knihách najdeme kritiku jiných autorů, které jsem také popsala v jedné z podkapitol.

V druhé části práce jsem se zabývala dílem *Émile ou De l'éducation*. V této knize Rousseau popisuje vše, co se týče výchovy a vzdělání chovance, od jeho narození, přes vybrání správného vychovatele, vhodnou literaturu, prostředí, kde má být vychováván, až po dobu kdy si má najít vhodnou partnerku a oženit se. Toto výchovné dílo se zabývá převážně výchovou chlapců, výchova dívek je popsána až v knize páté. Tuto knihu jsem doplnila vybranou sekundární literaturou od Röda, Grahama a Veselého. Středem Rousseauovy výchovy byl zdravý postoj chovance k sobě samému a ke světu a jeho nezávislost na jiných. V knize *Émile ou De l'éducation* pozorujeme malého chlapce až po dobu sňatku. Stejně tak v této knize najdeme popis předmětů, které se má učit, jak má zdokonalit své smysly, svou mysl, úsudek a později seznámení s náboženstvím a vírou, ale také jeho vstup do společnosti.

Výchovné a vzdělávací knihy obou autorů byly velmi populární v osmnáctém století, ale přitahovaly zcela odlišné skupiny čtenářů. Ti, kdo nesouhlasili s metodami Rousseaua, četli

dílo madam de Genlis, i přesto, že v některých bodech svých výchovných programů se shodují. Jejich rozdílnostem jsem se věnovala ve třetí části práce, kde jsem porovnala jejich přístup k výchově, jejich pojetí vášní, náboženství, ale také svobody, výuky jazyků a výběru vychovatelů. U obou autorů lze nalézt metody, které bychom mohli považovat za kontroverzní, avšak nebyly ničím, co by v této době nebylo běžné. Středem výchovy madam de Genlis byla morálka, ctnosti a náboženství. Napříč dílem *Adèle et Théodore* klade velký důraz na vzdělání ve všech směrech, na výuku jazyků, umění a především výuku ctností a morálky, zatímco se snaží zbavit děti vášní. V díle *La Religion considerée comme l´unique base du Bonheur et de la Véritable Philosophie* se věnuje náboženství, důkazům boží existence a víře. K dobrému porozumění filosofie madam de Genlis jsem práci doplnila *Théâtre a l'usage des jeunes personnes*, kde jsou hry věnované všem, bez rozdílu pohlaví či postavení ve společnosti. Dle mého názoru jsou tato tři díla základem k pochopení jejího postoje a teorie, zároveň v těchto dílech najdeme kritiku moderní filosofie a vybraných filosofů.

Ve třetí části jsem porovnala výchovné a vzdělávací metody obou autorů. Porovnala jsem tedy jejich pojetí vášní, dětství, výběr vychovatelů, svobody, výuky náboženství a její roli ve výchově, jejich morálku, výuku jazyků a také cíl jejich výchovy. Mnoho jejich bodů ve výchovných programech se liší, některé se shodují, jako autoři však byli zcela odlišní. Podle Rousseauovy kritiky žen, které se vzdělávají a píší knihy, lze s jistotou říci, že neschvaloval dílo madam de Genlis.

Bibliografie

FOUCAULT, Michel. Přel. PELIKÁN, Čestmír. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.

GENLIS, Stephanie. *Adelaide and Theodore; or Letters on Education: Containing All the Principles Relative to Three Different Plans of Education*. 1. London: Printed for T. Cadell, 1788.

GENLIS, Stephanie. *Adelaide and Theodore; or Letters on Education: Containing All the Principles Relative to Three Different Plans of Education*. 2. London: Printed for T. Cadell, 1788.

GENLIS, Stephanie. *Adelaide and Theodore; or Letters on Education: Containing All the Principles Relative to Three Different Plans of Education*. 3. London: Printed for T. Cadell, 1788.

DE GENLIS, Felicité. *The Rival Mothers, or Calumny*. London: Printed by A. Straban, 1800.

GENLIS, Stephanie. *Lessons of a governess to her pupils. Or, journal of the method adopted by Madame de Sillery-Brulart, ... in the education of the children of M. d'Orleans*, ... Published by herself, 1., Dublin. Printed for Meſſrs, P. Wooax, P. Brax, A, Crvrarn; W, Mc, Kenzie, J. Mooze, J. Joxzs, W. Joxes, R. Me. ALLI4TER, H. Col zzzr, and J. Rice. 1793.

MADAME THE MARCHIONESS OF SILLERY (de Genlis). *Religion Considered as the Only Basis of Happiness, and of True Philosophy*. Printed for T. Payne and Son at the Mews-Gate, 1787.

GENLIS, Stéphanie. *The Theater of Education*. 1. London: Printed for T. Cadell [etc.], 1783.

GENLIS, Stéphanie. *The Theater of Education*. 2. London: Printed for T. Cadell [etc.], 1783.

GENLIS, Stéphanie. *The Theater of Education*. 3. London: Printed for T. Cadell [etc.], 1783.

GRAHAM, Henry Grey. *Rousseau*. 8. Edinburg and London: William Blackwood, 1882. ISBN 31761004643839.

HARMAND, Jean. *A Keeper of Royal Secrets, Being the Private and Political Life of Madame de Genlis*. London, 1913. Eveleigh Nash.

LEVER, Maurice. *Sade: A Biography*. Farrar Straus & Giroux, New Yourk. ISBN 0374202982.

LLOYD, Genevieve. "*Rousseau on reason, nature and women". Metaphilosophy*, vol. 14, no. 3/4, 1983, pp. 308–26. *JSTOR*, http://www.jstor.org/stable/24435448. Accessed 3 June 2025.

LOCKE, John. *Some thoughts concerning education*. 7. London: J & A Churchill, 1712.

MAMBROL, Nastrullah. *Literary Criticism of Pierre Corneille* [online]. 2017/12 [cit. 2025-06-14]. Dostupné z: https://literariness.org/2017/12/09/literary-criticism-of-pierre-corneille/#comments

MASTERS, Roger D. *The political philosophy of Rousseau*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1976. ISBN 9780691617176. Dostupné z: https://doi.org/10.1515/9781400868810.

MEANEY, Gerardine. et al. "*Reading the Irish Woman: Studies in Cultural Encounters and Exchange". 1714–1960*. Liverpool University Press, 2013. *JSTOR*, https://doi.org/10.2307/j.ctt5vjjn3. Accessed 23 Mar. 2025.

NICHOLS, Mary P. "*Rousseau's Novel Education in the Emile*". *Political Theory*, vol. 13, no. 4, 1985, pp. 535–58. *JSTOR*, http://www.jstor.org/stable/191610. Accessed 16 May 2025.

OHAYON, Ruth. "*Rousseau's Julie; or, the maternal odyssey*." *CLA Journal*, vol. 30, no. 1, 1986, pp. 69–82. *JSTOR*, http://www.jstor.org/stable/44321923. Accessed 14 June 2025.

PINTO, Isabel. *The Comtesse de Genlis' Théâtre à l'usage des jeunes personnes (1779–1780): Educating for Order and Prejudice in Pre-revolutionary France*. Online. *Children's literature in education*. 2017, roč. 48, č. 3, s. 214-229. ISSN 0045-6713. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/s10583-016-9277-3. [cit. 2025-05-28].

RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua*. Přel. KARÁSEK, Jindřich. Druhé, opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2020. ISBN 978-80-7298-254-7.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil, čili, O vychování*. Přel. KRECAR, Antonín. Vyd. 2., opr. a dopl. Přerov: Smutný, 1907.

ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Emile: or On Education*, translated with notes and an introduction by Allan Bloom, Basic Books, 1979.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *A Preface to 'Narcisse: Or the Lover of Himself. Political Theory* 6, no. 4 (1978): 543–54. http://www.jstor.org/stable/190997.

TRIMMER, Sarah. *The guardian of education: a periodical work; consisting of a practical essay on Christian education, founded immediately on the Scriptures, and the sacred offices of the Church of England: memoirs of modern philosophers, and extracts from their writings; extracts from sermons and other books relating to religious education; and a copious examination of modern systems of education …* 1804/03. London: Published by J. Hatchard.

VESELÝ, Jindřich. *Jean Jacques Rousseau a problém "preromantismu": k otázce rozkladu osvícenského obrazu světa ve francouzské literatuře*. Praha: Univerzita Karlova, 1985.

WAHBA, Magdi. "*Madame de Genlis in England*". Comparative Literature, vol. 13, no. 3, 1961, pp. 221–38. *JSTOR*, https://doi.org/10.2307/1768999. Accessed 22 Mar. 2025.

WALKER, Lesley H. *Producing Feminine Virtue: Strategies of Terror in Writings by Madame de Genlis.* Tulsa Studies in Women's Literature, vol. 23, no. 2, 2004, pp. 213–36. *JSTOR*, https://doi.org/10.2307/20455188. Accessed 14 June 2025.

WOLLSTONECRAFT, Mary. *Vindication of the Rights of Woman*. Arcturus, 2017. ISBN 1-78828-470-4.

YIM, Denise. *A Genlis education and Enlightenment values: Mrs Chinnery (1766-1840) and her children*. London, England: Routledge, 2022. ISBN 1-00-325214-1.